

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

КВАЛІФІАЦІЙНА РОБОТА

Перший (бакалаврський)

Освітній рівень

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЦІНІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В ЗВО

Назва теми

Галузь знань 23 Соціальна робота

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 231 Соціальна робота

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка

Назва освітньої програми

Спеціалізація Соціальна педагогіка

Назва спеціалізації

Номер індивідуального навчального плану студента

Виконав: студент IV курсу, групи СР-20-1 _____ Максим Божок

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент _____ Наталія Голова

науковий ступінь, вчене звання

Підпис

Ім'я, прізвище

Нормоконтролер

До захисту допускаю:

Зав. кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

доктор педагогічних наук, професор _____

Юрій БРИНДІКОВ

Підпис

Ім'я, прізвище

_____ 2024 р.

Академічна довідка

\

Завдання на дипломну роботу

АНОТАЦІЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

Теми дипломної роботи *«Соціально-педагогічні умови розвитку ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців соціальної сфери в ЗВО»*

Студент: Божок Максим

Керівник: Голова Наталія Іванівна

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел (54 найменувань, серед них 4 – іноземною мовою), 4 додатків. Загальний обсяг роботи складає 76 сторінок, із них основного тексту – 68 сторінок. Робота містить 8 таблиць і 4 рисунки.

Ключові слова: цінності, пріоритети, соціальний працівник, заклад вищої освіти, ціннісно-сміслова сфера, розвиток, самореалізація.

Об'єктом дослідження є ціннісно-сміслова сфера майбутніх фахівців соціальної сфери.

Предмет дослідження: соціально-педагогічні умови розвитку ціннісно-сміслової сфери майбутніх соціальних працівників.

За результатами дослідження розроблена тренінгова програма та науково-практичні рекомендації розвитку ціннісно-сміслової сфери майбутніх соціальних працівників

Одержані результати можуть бути використані у роботі педагогічних працівників закладах вищої освіти, соціальних службах, реабілітаційних центрах, громадських організаціях з метою розвитку ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців.

Випускник _____ Максим Божок

Дата подання дипломної роботи до захисту 12 червня 2024 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	10
1.1.Соціально-педогічні основи дослідження ціннісно-смиислової сфери та смисло-иттевої активності особистості.....	10
1.2.Розвиток та сформованість ціннісно-смиислової сфери в студентському віці.....	17
1.3.Соціально-педагогічні умови розвитку ціннісно-смиислової сфери майбутніх соціальних працівників в процесі навчання у закладі вищої освіти.....	22
Висновки до I розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ СТРУКТУРИ ТА ДИНАМІКИ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	30
2.1.Опис основних етапів, вибірки та інструментарію емпіричного дослідження ціннісно-смиислової сфери майбутніх соціальних працівників.....	30
2.2.Процедура, результати емпіричного дослідження ціннісно-смиислової сфери майбутніх фахівців соціальної сфери та їх узагальнення.....	36
2.3.Загальний опис тренінгової програми та науково-практичних рекомендацій розвитку ціннісно-смиислової сфери майбутніх соціальних працівників.....	43
Висновки до II розділу.....	58
ВИСНОВКИ.....	60
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	64

ДОДАТКИ.....	69
Додаток А. Авторська анкета.....	69
Додаток Б. «MUST-тест».....	70
Додаток В. «Опитувальник цінностей» (Ш.Шварца).....	71
Додаток Г. «Тренінг формування ціннісно-сислової сфери студентів».....	72

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У контексті сучасних освітньо-виховних орієнтирів в Україні великого значення набуває здатність студентства до самопізнання й самовизначення, у тому числі ціннісно-сислового його само орієнтування, що має на меті прийняття остаточної відповідальності за власне та професійне самовдосконалення. Бажаним підсумком цього процесу виступає формування соціально спрямованої та індивідуально збалансованої ціннісно-сислової сфери особистості майбутнього фахівця. Особливо актуальним вищезазначене виглядає щодо цілей та завдань професійної підготовки працівників соціальної сфери. Адже саме такі фахівці є референтними носіями загальнолюдських цінностей та власних життєвих смислів, як свідомо й несвідомо транслюють їх словами, діями, вчинками своїм клієнтам.

На жаль у закладах вищої освіти все ще переважає науково-предметна підготовка фахівців порівняно з цілеспрямованим розвитком їх особистісних якостей. Так, за результатами досліджень Л.Романовської, Ю.Бриндікова, Н.Голови, Ю.Овод, А.Рідкодубської, Н.Синюк, Л.Якубової та інших науковців встановлено, що майбутні фахівці недостатньо співвідносять зміст своєї професійної діяльності із загальнолюдськими, суспільно визнаними ціннісними орієнтаціями. Отже, усвідомлене формування ціннісно-сислової сфери повинно бути однією із ключових складових процесу первинної професіоналізації майбутніх фахівців[12, с.558].

Питання особистісного розвитку майбутніх фахівці соціальної сфери висвітлюються в працях Ю.Бриндікова, А.Рідкодубської, Л.Якубової, К.Олійник, Ю.Овод, Н.Голови та ін.. При цьому, як підтверджують результати досліджень, на розвиток ціннісно-сміслової сфера суб'єкта суттєво впливає його професійне становлення: Л.Романовська, Ю.Возна, І.Бех, Л.Романюк, В.Мицько, В.Багрій, М.Бевз. Психолого-педагогічні аспекти особистісного становлення та специфіки професіоналізації соціальних працівників розкривають у своїх працях Л.Артемова, Л.Романовська, Н.Голова, А.Рідкодубська, Ю.Овод, Л.Якубова, К.Олійник, Н.Синюк. Водночас за межами уваги дослідників досі залишається системний аналіз соціально-педагогічних закономірностей формування ціннісно-сміслової сфери майбутніх соціальних працівників упродовж його навчання у ЗВО. Саме у цей період – коли активно закладаються й осмислюються молоддю її базові професійні якості – необхідний зважний психолого-педагогічний супровід зазначеного процесу. Актуальність проблеми, її недостатнє теоретичне та практичне дослідження зумовили вибір, теми дипломної роботи: **«Соціально-педагогічні умови розвитку ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців соціальної сфери в ЗВО».**

Об'єкт дослідження – ціннісно-сміслова сфера майбутніх фахівців соціальної сфери.

Предмет дослідження - соціально-педагогічні умови розвитку ціннісно-сміслової сфери майбутніх соціальних працівників.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці соціально-педагогічних умов розвитку ціннісно-сміслової сфери майбутніх соціальних працівників та розробці науково-практичних рекомендацій.

Відповідно до сформульованої мети дослідження було визначено та реалізовано наступні **завдання**:

1. Здійснити аналіз теоретико-методологічних засад вивчення проблеми ціннісно-сміслової сфери особистості, визначити зміст та загальну структуру.

2. Проаналізувати розвиток та сформованість ціннісно-сислової сфери у студентському віці.

3. Переверити ефективність соціально – педагогічних умов розвитку ціннісно-сислової сфери майбутніх соціальних працівників.

4. Розробити та апробувати спеціальну програму тренінгу з метою оптимізації становлення ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців.

5. Розробити науково-практичні рекомендації з розвитку ціннісно-сислової сфери майбутніх соціальних працівників, викладачів, психологів та практикуючих соціальних працівників.

Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань у роботі були використані наступні **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, інтерпретація та систематизація даних наукової літератури із проблем ціннісно-сислового самовизначення особистості в контексті її професіоналізації; *емпіричні* – спостереження, контент-аналіз студентських торів на тему «Чому я обрав професію соціального працівника?», опитування із застосуванням авторської анкети, вільний асоціативний експеримент.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що: *вперше* охарактеризовані соціально-педагогічні умови розвитку ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців соціальної сфери; розроблено тренінгові програму оптимізації ціннісно-сислового саморозвитку студентів, авторську анкету з визначення ціннісно-сислової сфери у студентів та науково-практичні рекомендації для викладачів ЗВО та практикуючих соціальних працівників.

Експериментальна база дослідження: експериментальне дослідження проходило на базі Хмельницької педагогічної академії з студентами спеціальності 231 «Соціальна робота», у ньому взяло участь 30 респондентів денної форми навчання.

Апробація результатів дослідження. Результати проведеного дослідження представлено автором на VI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання соціальної роботи» (Ужгород, 25 березня

2024 рік); на V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціально-психологічна допомога і соціальна робота: виклик сучасності» (за міжнародної участі 18-19 квітня 2024, мЛуцьк), а основні етапи вивчення проблеми дослідження у статті: «Розвиток ціннісно-сміслової сфери майбутніх соціальних працівників в контексті завдань професійної освіти».

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу двох розділів, списку використаних джерел (54 найменувань, серед них 4 іноземною мовою), 4 додатків. Загальний обсяг роботи складає 76 сторінок, із основного тексту – 68 сторінок. Робота містить 8 таблиць 4 рисунки.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

1.1. Соціально-педагогічні основи дослідження ціннісно-смиислової сфери та смисло-життєвої активності особистості

Будь – яке дослідження спирається на певну методологію, тому аналіз особливостей формування цінностей та життєвих смислів особистості ми почнемо з базових соціально-психологічних концепцій.

Вивчення структури професійної діяльності в сучасній науці посідає важливе місце в ряді наукових напрямів психології та педагогіки. Як відомо, зв'язок особистості з майбутньою діяльністю досліджувався та знайшов вираження у структурованому діяльнісному підході, згідно якого між суб'єктом та його діяльністю відбувається взаємовплив (К.Альбуханова – Славська, Н.Голова, А.Рідкодубська, К.Олійник) [35, с.33].

Діяльність можна класифікувати з різними ознаками. Головною з них є якісна своєрідність діяльності. За цією ознакою виокремлюють різні види її, зокрема професійну. Іншим критерієм є зовнішній, матеріальний або внутрішній, теоретичний характер діяльності – це різні форми. Зовнішні та внутрішні форми діяльності взаємопов'язаності й переходить одна в одну в процесах інтеріоризації та екстеріоризації.

Аналізуючи проблему діяльності та психіки, Б.Ломов визначає, що будь-яка діяльність має зовнішню та внутрішню складову й вони пов'язані між собою неперервно. Розподіл діяльності на зовнішню та внутрішню – це не природний розподіл. Будь – яка зовнішня дія опосередковується процесами, які відбуваються всередині суб'єкта, а внутрішній процес так чи інакше проявляється ззовні[18, с.79].

У психолого-педагогічній літературі діяльність розглядається як одна з провідних категорій, що є джерелом рушійних сил розвитку особистості, та як складова життєвої стратегії особистості. Діяльність розглядається як специфічно – людський спосіб ставлення до світу, у ході якого людина відтворює і творчо перетворює природу, роблячи тим самим себе діяльним суб'єктом, а засвоювані нею явища природи - об'єктом своєї діяльності. На відміну від наведеного розуміння діяльності філософами, дослідники розглядають діяльність як феномен, що характеризує функцію індивіда в процесі його взаємодії з навколишнім світом. Разом з тим, в науковій літературі поняття діяльності трактується різнобічно. Так, С.Рубінштейн визначає, що діяльність – це процес, за допомогою якого реалізується те або інше ставлення людини до оточуючого її світу, інших людей, до завдань, які ставить перед ним життя[27, с.128].

За визначенням О. Леонтева терміном «діяльність» позначаються ті процеси які здійснюючи те або інше ставлення людини до світу. Являють собою відповідні їм. потреби. Вчений визначає потреби один із компонентів структури діяльності, що утворюються завдяки ціннісно-сміслові сфері особистості [31, с.146].

Отже, найчастіше під діяльністю розуміють певну форму вияву активності людини, що спрямовується її потребами та мотивами. Крім цього до основних характеристик діяльності відносять активність усвідомленість, цілеспрямованість, наочність і системність будови.

Разом із тим, як показує аналіз наукової літератури, структура діяльності може зазнавати істотні зміни залежно від умов, видів і форм її реалізації.

За міркуваннями Є.Степанової: «У дорослої людини провідним видом діяльності є трудова. Праця як вид діяльності, є засобом або чинником, що прискорює розвиток особистості» [40, с.60].

Особливості професії соціального працівника полягають у тому, що до його особистості висуваються певні вимоги, оскільки рівень і якість

професійної майстерності, успішність професійної діяльності його визначають не лише рівнем володіння психолого-педагогічними знаннями, а й залежить від особливостей розвитку його особистості, ціннісно-смыслового розвитку. Соціальні працівники відрізняються схильністю до емпатії, комунікативності, активного слухання, уміють поєднувати прямотинійність та тактовність. Серед цінностей називають активне життя, мудру життєву позицію, досвід, цікаву роботу, розвиток та творчість. Важливим мотивом вибору професії соціального працівника є прагнення до самовдосконалення, самореалізації, самоствердження. Значну роль відіграє можливість розв'язати за допомогою професії особисті проблеми.

Особистість – це істота не тільки біологічна, а соціальна, яка наділена свідомістю та самосвідомістю, а отже здатністю оцінювати, надавати значення, осмислювати, усвідомлювати, творити в навколишньому середовищі. Так, відповідний ціннісний відлік підкреслює Піфагор своїм відомим афоризмом: «Людина – міра всіх речей», аналогічно стверджує і В.Вернадський: «Мисляча людина є міра всього». Отже, саме людина – абсолютна цінність, з інтересами якої співвідносяться інші матеріальні та духовні вартості. Усі вони так чи інакше пов'язані з цінністю особистості.

Вважається, що вперше до проблеми функціонування цінностей в історії наукової думки звернувся Аристотель. Він стверджує, що базовим поняттям, яке зумовлює існування людських уявлень про «бажане» та «належне», виступає «благо». «Благом» називають або те, що є кращим для кожного, або те, що робить благами інші причетні до нього речі, тобто ідею блага».

У філософії Сократа цінності стали центральною категорією, а «благо» трактується як досягнута цінність, значущість. Отже, уявлення стародавніх філософів про людські потреби та їх задоволення, про сутність розуміння та прагнення до досягнення «блага» стали фундаментальною основою для подальшого міркування, а згодом і наукового дослідження проблеми цінностей [30, с.25].

В епоху Нового часу, І.Кант визначив цінності як вищі принципи регуляції людської поведінки. У сферу ціннісної взаємодії людей мислитель включив моральні, естетичні та екзистенційні якості, найважливішими серед них називав життя та цінність самої людини.

Науково-методологічне обґрунтування ключового поняття «цінності» зустрічаємо в сучасних (енциклопедичних, філософських, педагогічних, психологічних) словниках.

«Цінність» трактується як духовне формоутворення, що існує через моральні та естетичні категорії, утопчні образи, суспільні ідеали й виступає критеріями оцінки людських діянь ; як позитивне та негативне розуміння речей подій, духовних витворів суспільства або окремої людини; як термін, що вказує на людське, соціальне та культурне значення певних явищ навколишнього світу тощо.

Отже цінність виступає як значущість, яку людина надає певним речам, явищам і яка складає основу людського ставлення до них.

І.Дьяконов під поняттям «цінність» розуміє «якості й властивості об'єктивно існуючих предметів і явищ, що мають позитивну значущість для суспільства в цілому й особистості зокрема, як її невід'ємний системоутворюючий елемент». Як зазначає науковець, цінність має складну внутрішню структуру. Зокрема, як її невід'ємний системоутворюючий елемент». Як зазначає науковець. Цінність має складну внутрішню структуру, зокрема речові, логічні, етичні й естетичні прояви; за сукупністю формальних ознак цінності варіюються як абсолютні й відносні, об'єктивні та суб'єктивні. Водночас, певні цінності здатні перерости з тимчасових рамок в позачасову ієрархію загальнолюдських вартостей[50, с.171].

Р.-Б.Перрі виокремлює чотири головні градації вартостей: правильність, інтенсивність, домінантність та включеність. Так, будь-яка цінність включає потребу, інтерес, переживання.

На думку Н.Юхимененка, цінності слугують «світлоутворювальними» факторами, адже бувають учасниками у визначенні цілей та засобів, що

відповідають тим чи іншим вартостям. Вони є джерелом норм і включені в ціннісну-нормативну систему особистості, поведінка якої залежить від того, якій системі вона надає перевагу та яке місце займає та чи інша цінність у цій ієрархічній системі [47, с.63-67].

Отже, цінності виникають з об'єктивних потреб людини, усвідомлено формуються і трансформуються в її інтереси та прагнення. Психолог В.Маслов розглядає цінності як об'єкти практичного інтересу людини, у формі їх включеності в сферу потреб. Поряд із нормами, ідеалами, переконаннями та світоглядними орієнтирами цінності формують внутрішній світ людини, зокрема, її духовні вартості.

Сформовані ціннісні орієнтації – це свого роду «вісь свідомості», яка забезпечує стійкість особистості та появляється у типах її поведінки, інтересах, потребах, переконаннях, на основі яких і будується ієрархія цінностей індивіда.

На думку Н.Худякової. розвиток ціннісного світу людини характеризується послідовним виникненням основних типів ціннісних систем: «індивідуально-корисних цінностей», «суспільно значущих цінностей»; «особистісно-значущих цінностей» і «сімейно-значущих цінностей». В даному твердженні, вченої Н.Худякової, ми вже бачимо певно ієрархічну побудову цінностей, ранжування за системою значущості [46, с.59].

Загальновідомий поділ цінностей М.Рокича на два види: термінальні-втілюють переконання у тому, що певна мета існування варта того, щоб до неї прагнули; інструментальні – коли певний спосіб дій з особистої та спільної точки зору є переважаючим у будь-якій ситуації.

В.Франкл виокремлює три групи цінностей: цінності творчі (на його думку найбільш природні та важливі), цінності переживання та цінності відношення.

Ш.Шварц згрупував цінності у 10 типів, які визначають спрямованість життєвої активності [45, с.117]:

1. «Влада» як домінування над людьми.

2. «Досягнення» як особистий успіх у співвідношенні із соціальними стандартами.
3. «Гедонізм» як насолода чи задоволення.
4. «Стимуляція» як відображення потягу.
5. «Самостійність» думок та дій.
6. «Універсалізм» розуміння та захист людей та суспільства.
7. «Доброта» як можливість отримати певні блага.
8. «Традиції» - збереження культурних звичаїв
9. «Комфорність» - стримання поривів. Що можуть нашкодити суспільству.
10. «Безпечність» як стабільність суспільства.

Одним із перших дослідників «смислу» та «цінностей» був А.адлер, він висловив думку про те, що сенс життя кожного індивіда зводиться до визначення спрямованості діяльності.

Цінності утворюють багаторівневу ієрархічну структуру, яка допомагає людині здійснювати життєві вибори, самовизначитися. Отже, категорія «цінність» у методології тісно взаємопов'язана з іншим важливим поняттям «смисл».

У філософському довіднику «смисл» трактується як сутність чого-небудь те що відіграє особливу роль. Зазначене поняття в одних джерелах розглядається як те ж саме, що і «значення»; в інших- як термін із певною концептуальною відмінністю; а завдяки працям Е.Гуссерль, який започаткував філософію феноменологізму, зазначає. Що джерелом смислів є свідомість, діяльність якої і надає сенс усьому існуючому [36, с.101].

Отже, смисл життя пов'язаний з об'єктивно важливими цінностями, які виступають найвищою метою людської діяльності. Зокрема. Й.Фіхте найвищий сенс життя вбачає у досягненні індивідом згоди із самим собою. Відтак, життя повинне бути наділене смислами й переживаннями як головна цінність. Проте знайти сенс – це одна сходинка, а наступна, ще більш значуща – його реалізувати[42, с.34].

Життя має смисл. Якщо в особі людини є прагнення до найвищого та абсолютного добра. Варто звернутися до міркувань М.Бубера, що лише повноцінна співучасть особистості в житті та діяльності інших індивідів, суспільства загалом, відкриває їй смисл власного існування. Вказує шлях для побудови стратегій його реалізації [34, с.650].

Отже, аналіз фундаментальних філософських концепцій дає змогу стверджувати що категорія цінностей та смисл, учені філософи усіх часів відводять пріоритетні позиції-як значущим аспектам функціонування особистості.

Щоб зрозуміти процес формування ціннісно-сміслової сфери, варто розглянути її складові, а також їх місце в життєдіяльності особистості. Семантично поняття «ціннісно-смілова сфера» утворюють дві категорії – «цінності» та «смісл». Розглянемо їх окремо в контексті вже власне методологічного аналізу.

Можна стверджувати, що цінності, ціннісні орієнтації та смислові структури свідомості у соєму нерозривному зв'язку утворюють ціннісну – смислову сферу особистості.

І.Шапенкова зазначає, що ціннісно-смілова сфера є інтегральним утворенням особистості, що містить низку окремих структурних компонентів і змістових характеристик. До структурних компонентів належить: цінності – знання, цінності-мотиви, цінності-цілі, цінності-смісли[33, с.16].

За Н.Самікіною та М. Серебряковою, ціннісно-смілова сфера-це функціональна система, яка формує смисли та цілі життєдіяльності й регулює способи їх досягнення. Т.Северіна розглядає ціннісно-смілову сферу як структурно-функціонльний компонент особистості, який пов'язаний з мотиваційною потребою, когнітивною та емоційно-вольовою її сферами й виконує важливі функції – системо утворювальну та регулятивну[39, с.165].

Отже, ціннісно-смілова сфера виступає важливим утворенням людського розвитку, формування та функціонування якого можливе лиш у середовищі соціуму, в контексті реальних людських взаємин, а також

цілеспрямованих процесів навчання і виховання. Тоді як індивідуальне наповнення, реалізація цінностей та продукування смислів здійснюється у процесах самовизначення та самореалізації особистості.

1.2. Розвиток та сформованість ціннісно-сміслової сфери в студентському віці

Розвиток ціннісних орієнтацій та життєвих смислів особистості – одна із пріоритетних проблем наукових досліджень, особливо в умовах тих кардинальних змін і кризових явищ, які переживає українське суспільство. Відомі вітчизняні дослідники процес становлення ціннісно - смислової сфери називають аксіогенезом та описують ряд онтогенетичних його стадій із відповідними особистісними трансформаціями.

Результатом аксіогенезу особистості, на думки авторки сучасної його концепції, повинна бути ціннісна свідомість із рядом послідовних диспозиційно-мотиваційних утворень: «передчуваю», «потрібно», «мушу» та «буду». Зазначені структури забезпечуватимуть регуляцію поведінки в різних видах діяльності, стимулюватимуть прояви моральних якостей та розвиток духовності особистості.

В.Мицько зазначає, що «розвиток ціннісно-сміслової сфери особистості здійснюється через розгортання її суб'єктивності як потенційної здатності до самовияву і саморозвитку», що, відповідно, здійснює важливий вплив на її особистісне становлення[29, с.357].

Б.Братусь у розвитку ціннісно-сміслової сфери визначає конкретні послідовно змінюючи одна одну стадії: 1) егоцентричну (в чкості цінностей приймається лише те, що слугує власним інтересам); 2) групо центричну (головним стають цінності та норми групи, з якою ідентифікує себе особистість); 3) соціальну (приймаються загальнолюдські цінності); 4) духовну (визнання духовних ідеалів, пов'язаних з уявленням про Бога).

Формування системи цінностей та особистісних смислів відбувається у процесі соціалізації. Неможливо розглядати людину окремо від суспільства, дже розвивається вона тільки в діалозі з навколишнім світом. А щоб певна цінність дійсно стала основною індивідуального світобачення, необхідна ще й активність самого суб'єкта для її осмислення та втілення у життя.

Проте найбільш значущий у даному контексті період-це юність, коли активно формуються усі основні сфери та складові особистості. Згідно з періодизацією онтогенетичного розвитку, запропонованою В.Слободчиковим, вік від 17 до 21 років виступає етапом активної індивідуалізації. Це період входження молоді людини у нові виміри й нові умови життя, становлення її самостійності та відповідальності, первинного професійного вибору та ряду інших особистісних змін[26, с.215].

Л.Божович, як і ряд інших дослідників, вказує, що юність завершується виникненням особливого новоутворення – «самовизначення» [25, с.431].

Зауважимо, що ціннісно – смислова сфера протягом свого розвитку потрапляє під одночасний вплив багатьох чинників, суб'єктивних та об'єктивних, що впливають на формування системи цінностей, побудову їх ієрархії, стимулюють пошук і знаходження особистісних смислів, визначення відповідних життєвих планів, намірів та перспектив їх реалізації. Одним із таких значущих чинників виступає учбоо-професійна діяльність як провідний стимул особистісного становлення в умовах вищої школи.

Формування особистості триває на протязі усього онтогенезу індивіда, проте періоднавчання у ЗВО – студентський вік відіграє провідну роль у цьому процесі. Саме в цей час закладаються основи тих важливих якостей майбутнього фахівця , з яким він розпочне професійну діяльність та продовжуватиме розвиватися як індивідуальність. На сьогоднішній день, сучасні вимоги підготовки майбутніх професіоналів, вимагають трансформації світогляду, переосмислення життєвих цінностей, у майбутніх фахівців соціальної сфери.

Науковець, Б.Ананьєв надає студентському віку особливого значення як етапу найбільш активного розвитку моральних та естетичних почуттів, становлення характеру й оволодіння повним комплексом соціальних функцій дорослої людини. Адже студент вперше у своєму житті, про що наголошує відомий дослідник, формує власне середовище розвитку [22, с.330].

Н.Шевченко переконана в тому, що середовище вищого навчального закладу потужно впливає на самовизначення студента, формування його нових світоглядів, прийняття ним цінностей, побудову життєвих цілей, інтересів, спрямувань та принципів [19, с.119].

Н.Савелюк в ієрархії ціннісно-сміслових орієнтацій студентів аналізує та описує дещо розширений їх перелік:

- 1) моральність у власній поведінці та поведінці інших;
- 2) самореалізація та особистісне зростання;
- 3) міжособистісні зв'язки та спілкування;
- 4) задоволення та внутрішній комфорт;
- 5) любов та прив'язаність;
- 6) навчальна діяльність та успіхи в ній;
- 7) автономність, самоповага;
- 8) матеріальний успіх;
- 9) здоров'я;
- 10) безпека у житті;
- 11) гідний рівень усіх сфер життя;
- 12) слід на землі після себе;
- 13) релігійність [20, с.120].

Серед компонентів сформованості ціннісних орієнтацій у студентському віці ми виокремили ціннісно-смісловий, оцінювально-пізнавальний та емоційно-вольовий, оцінка яких здійснюється за наступними критеріями: потреба у пізнанні, мислення, знання, рефлексія, самоорганізація тощо. (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1. Розвиток та сформованість ціннісно-сміслової сфери студентів

Показники	Критерії	Рівні
Когнітивний (оцінювально-пізнавальний)	Знання, інтелект	Низький рівень
Емотивний (емоційно-вольовий)	Рефлексія, самоорганізація	Середній рівень
Регулятивний (ціннісно-смісловий)	Потреба у пізнанні, мислення, мотив	Високий рівень

М.Боднар зазначає, що саме у студентські роки, коли обирається життєвий шлях і структурується майбутнє, життєві орієнтації особистості формуються з опорою на власну ціннісну систему, оскільки усталена система відповідних орієнтацій у нашому суспільстві ще відсутня або досить нестабільна. Сучасна молодь не має змоги безпосередньо спиратися на життєві орієнтації попередніх поколінь і тому змушена творити власний досвід.

О.Двинянінова теж звертає увагу на необхідність саморозвитку особистості студента, що супроводжується змінами потреб, еталонів, ціннісних орієнтацій [19, с.119].

Взявши за критерій мотив орієнтованості на професійну діяльність, сукупність студентів – майбутніх соціальних працівників поділяється на три специфічних носіїв ціннісно-сміслової сфери.

Першу груп складають студенти, орієнтовані на освіту як на професію. У цій групі найбільше число майбутніх фахівців соціальної сфери, для яких інтерес до майбутньої роботи, бажання реалізувати себе в ній найголовніше.

Другу групу складають студенти, орієнтовані на бізнес. Вона становить близько 26% від загального числа опитаних студентів ЗВО. Ставлення до світи у них зовсім інше: для них виступає в якості інструменту для того, щоб надалі спробувати відкрити власну справу, зайнятися торгівлею тощо. Вони

розуміють, що з часом і ця сфера матиме потребу в освіті, але до своєї професії вони ставляться менш зацікавлено, ніж пера група [17, с.100].

Третю групу складають студенти, з одного боку, можна назвати «визначеними», з іншого, - зтурбованими різними особистими проблемами. Це група студентів, яка «пливе за течією» вони не можуть обрати свого шляху, для них освіта та професія не представляють інтересу, як для перших груп.

З огляду на все зазначене освітньо-професійна підготовка у закладах вищої освіти передбачає формування фахівця, якому притаманні гуманність, духовність, творчість, належна ціннісно-сміслово спрямованість, а не тільки необхідні для подальшої роботи професійні компетентності[38, с.112]. Адже протягом навчання у закладі вищої освіти, у студентів активно формуються важливі потреби, мотиви, інтереси, ідеали, настановлення та світогляд, необхідні у майбутній професійній діяльності, тобто здійснюється професіоналізація особистості. Й саме активний процес професіоналізації стимулює розвиток і трансформацію ціннісно-сміслової сфери як значущого осередку самовизначення та саморегуляції людини.

Вчений, М. Федоренко у професійному становленні особистості виокремлює конкретні види відповідних ціннісно-сміслових утворень: «цінності професії, пов'язані із самовизначенням у професійній діяльності; цінності професії, що виникають на основі різних видів винагороди з боку суспільства; цінності, які утворюються на базі інших професій; цінності вищого рівня, що використовуються у суспільстві для регуляції ставлення до професії»[52, с. 279].

Результати досліджень Е. Ісаєва та С. Пазухіної підтверджують, що у студентів зі сформованим ціннісно-смісловим відношенням до майбутньої професійної діяльності відмічаються осмислені, особистісні та професійні інтереси. Сенси обраної професії такі особи пов'язують із самопізнанням, самовдосконаленням [15, с. 77].

Результатом же професійної соціалізації студентів у ЗВО повинні виступати: сукупність уявлень про способи побудови професійного майбутнього; усвідомлення ними власних потреб, можливостей, здібностей в обраній спеціальності; здатність до самостійного розвитку, реалізації суб'єкт-суб'єктних відносин у майбутній діяльності. Усі ці професійно-особистісні особливості дозволяють засвоїти досвід, традиції та цінності суспільства, а також актуалізують потребу в професійній та особистісній самореалізації.

1.3. Соціально-педагогічні умови розвитку ціннісно-сміслової сфери майбутніх соціальних працівників в процесі навчання у закладах вищої освіти

Враховуючи той факт, що досліджувана проблематика недостатньо висвітлена в наукових джерелах, у цьому підрозділі ми обґрунтовуємо вагомий складові процесу формування ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців соціальної сфери, тому опишемо відповідно соціально-педагогічні умови розвитку ціннісно-сміслової сфери майбутніх соціальних працівників в процесі навчання у закладі вищої освіти..

При цьому будемо опиратися на основні положення концепцій структури та становлення особистості (Н.Голова, Л.Рмановська, М. Боришевський, Г. Костюк, С. Максименко, К. Платонов, С. Рубінштейн), процесу її професіоналізації (Ю.Бриндіков, Ю.Овод, Б. Ананьєв, Ж. Вірна, Р. Каламаж, Є. Клімов, Д. Сьюпер) та формування ціннісно-сміслової сфери (Б. Братусь, З. Карпенко, Д. Леонтьєв, Г. Радчук, А. Серий, В. Чудновський, М. Яницький) [13, с.7-15].

Під соціально-педагогічними умовами, науковці, розуміють: сукупність заходів; взаємозалежних, взаємопов'язаних елементів освітнього процесу, що забезпечують досягнення педагогічної мети, розвиток особистісних мотивів навчання, наближення навчально - пізнавальної діяльності студентів до професійної діяльності, що сприяє підвищенню ефективності професійної підготовки у ЗВО [9, с. 23-25].

Ми соціально-педагогічні умови визначаємо як спеціально створенні обставини, за яких покращується ефективність розвитку ціннісно-сміслової сфери майбутніх соціальних працівників.

В основу соціально – педагогічних умов були покладені наступні принципи:

- принцип розвитку (Л. Анциферова, Л.Романовська, В. Асеев, Е. Еріксон, С. Максименко), який дає змогу розглядати особистість як динамічне утворення, що постійно змінюється на різних етапах становлення особистості;

- принцип детермінізму (О. Леонт'єв, Б. Ломов, А.Рідкодубська, С. Рубінштейн, О. Ткаченко), згідно з яким усі явища об'єктивного світу взаємопов'язані та підпорядковуються причинно-наслідковому зв'язку;

- принцип єдності свідомості та діяльності (О.Овод, О. Леонт'єв, В. Петровський, С. Рубінштейн), відповідно до якого психіка являє собою орієнтувально-дослідницькі компоненти дій індивіда, результатом яких виступає постійно вдосконалюючий самого себе образ навколишнього світу;

- принцип активності (Ю.Бриндіков, Б. Анан'єв, Н. Бернштейн, В. Мясищев, А. Петровський), стверджує активний орієнтувально-дослідницький характер психічного функціонування, спрямованого на дослідження навколишнього середовища та прогнозування можливих змін у ньому [40, с.58-64].;

- принцип системності (О. Богданов, Б. Ломов, Г. Саймон, А. Чандлер), передбачає розгляд психіки як складної системи взаємопов'язаних психічних явищ (елементів) [11, с.67].

З урахуванням основних характеристик розвитку ціннісно-сміслової сфери, майбутніх фахівців соціальної роботи, а також з огляду на ідеї та положення вітчизняних і зарубіжних науковців з проблеми дослідження, вважаємо за доцільне обґрунтувати таку сукупність соціально – педагогічних умов, які забезпечують цілісність і системність підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до діяльності, а саме:

1.Розвиток ціннісно-сислової сфери студентів. Важливим аспектом становлення ціннісно-сислової сфери особистості майбутніх фахівців є усвідомлення ними смислу своєї майбутньої професійної діяльності, можливих протирічч між ціннісними установками та реаліями соціокультурного простору, в якому відображається даний процес.

Результати багатьох емпіричних досліджень показують, що певний свій ціннісно-сисловий вектор особі здатне нав'язувати суспільство. Це зокрема, вплив суспільної думки, традицій, різноманітні події загальнодержавного значення та відображення їх у засобах масової інформації. За допомогою ЗМІ розповсюджуються різні види інформації, яка несе у собі як загальні настанови, так і певні конкретні знання.

Усвідомлення фахівцем значущості ціннісно – сислової сфери, визначається індивідуально-особистісними якостями, серед яких варто виокремити такі, як самооцінка та рівень домагань, інтелектуальні активність, цілеспрямованість, спостережливість, готовність допомагати та взаємодіяти, бажання само вдосконалювати і т.д [6, с.34-38].

Основними формами та методами роботи згідно змісту запропонованих умов визначено такі: студентська газета, студентське радіо, студентське самоврядування, інформаційні бюлетні, виховні години, розвиток самооцінки [3, с.78-79].

2.Створення в освітньому процесі ЗВО передумов для розвитку ціннісно-сислової сфери студентів. На різних етапах онтогенезу процес розвитку ціннісно-сислової сфери гетерохронний, проте визначається він завжди двома групами чинників: об'єктивними (насамперед соціокультурною ситуацією у світі, країні, регіоні, ВНЗ) і суб'єктивними (індивідуальними та особистісними особливостями конкретних суб'єктів).

Одним із істотних факторів становлення особистісно-професійної позиції майбутнього соціального працівника є групова та індивідуальна взаємодія, міжособистісне спілкування і взаємин в навчально-виховному процесі. Саме студентська група є важливим чинником самовиховання,

самостворення та самовизначення, оскільки в ній асимілюється безліч правил, настановлень, життєвих цінностей, смислів, норм, моделей загальнолюдської та майбутньої професійної поведінки [1, с.202].

Вважаємо для реалізації цієї умови ефективним є впровадження тренінгу під час психологічного супроводу їхнього професійного становлення. Реалізація цієї умови передбачає підвищення компетентності майбутніх соціальних працівників.

Власне формування ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі ми розглядаємо як взаємозумовлений процес трансляції цінностей-знань (загальнолюдських, професійних, індивідуальних) через зміст і засоби учбово-професійної діяльності..

Основними формами та методами роботи згідно змісту запропонованих умов визначено такі: просвітницько-виховна робота куратора-наставника, практика в соціальних закладах, мотивація студентів до обраної професії, престиж професії, психологічну просвіту педагогічного колективу [44, с.231].

3.Формування у студентів потреби в рефлексії та власному професійному самовизначенні. Становлення ціннісно-сислової сфери особистості є апріорі рефлексивним процесом, оскільки цінності як рушійні чинники поведінки суб'єкта передбачають ціннісне самовизначення, а отже постійну оцінку, переоцінку та добудову ціннісної системи – як власної, так й інших осіб та соціальних груп. Як механізм становлення ціннісно-сислової сфери рефлексія виконує таку важливу функцію, як регуляція поведінки, вчинків особистості, оскільки створює передумови для виходу за межі наявної ситуації, її оцінки в перспективному значенні, співвідношення уявлень про себе та можливих наслідків дій тієї чи іншої дії людини. За таких обставин рефлексія безпосередньо пов'язана із самопізнанням, самооцінкою та саморегуляцією особистості [21, с.134].

Основними формами та методами роботи згідно змісту запропонованих умов визначені такі: інформування, тренінгової вправи, групові дискусії, індивідуальні завдання, в тому числі з використанням

можливостей інтернету; індивідуальні та групові консультації, рольові ігри, метод «проживання» критичних життєвих ситуацій, метод осягнення смислів іншого (за Д.Леонт'євим), метод незакінчених речень.

4.Формування у студентів-майбутніх фахівців соціальної сфери позитивної навчально-професійної мотивації. Мотивація є основою професійного потенціалу фахівця та одним із чинників її результативності. Вона є динамічним процесом фізіологічного та психологічно характеру. У своєму дослідженні І.Мельничук дослідила історію вивчення цього поняття та визначила основні підходи до його трактування. Мотивацію авторка визначає як процес, механізм, спрямований на задоволення наявних мотивів. Під «мотивом» науковець розуміє готове, дане людині явище, що поотребує актуалізації; рушійну силу, яка спонукає особистість до дій. Однак для нас є більш аргументованою позицією С.Занюк, який «мотивацію» трактує як намір, бажання або прагнення особистості до виконання певної діяльності, тобто наявність у неї готовності до дій. Під мотивами ми розуміємо внутрішні або зовнішні стимули, що спонукають до дій [2, с.22].

У структурі мотивації виділяють навчальну, професійну та трудову мотивацію. Трудову мотивацію визначають як процес вибору професійної діяльності суб'єктом праці, її розвиток і вдосконалення. В основі суб'єктних дій особистості лежать різні внутрішні спонукальні сили: бажання, прагнення, потреби, цінності, ідеали тощо.

Поняття «професійна мотивація» трактують як сукупність чинників і процесів, що спонукають суб'єкта праці до вивчення й ефективного здійснення професійної діяльності, постійного самовдосконалення і саморозвитку як фахівця.

Навчальна мотивація формується у процесі професійної підготовки у ЗВО і впливає на успішність студента та його підготовленість до роботи в конкретних умовах. Під «навчальною мотивацією» розуміють окремий вид мотивації, яка включена у навчальну діяльність [18, с.78-79].

В процесі навчання, студенти мають оволодіти відповідним рівнем знань та практично виконувати певні виробничі функції. Ефективність навчально-пізнавальної діяльності у ЗВО залежить від можливості студентів життєво та професійно самовиразитися, самоствердитися, проявити свою творчу пізнавальну активність у процесі оволодіння майбутньою професією, задовольнити свої потреби, інтереси, проявити нахили тощо. Це доводить той факт, що в основі навчально - пізнавальної діяльності студентів у ЗВО лежать як особистісні так і професійні мотиви студентів. Тому, мотивацію у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи доцільно розглядати як навчально – професійну [14, с.252].

Для реалізації означеної соціально-педагогічної умови нами впроваджено програму заходів, які будуть сприяти підготовці майбутніх соціальних працівників до розвитку ціннісно-сислової сфери. Навчання передбачає створення таких умов для реалізації педагогічного процесу, при яких студент-зможє оволодіти не тільки відповідними компетентностями з обраного фаху, але й сформувавши адекватне уявлення про суть майбутньої професії, сприйняти її як засіб особистісної самореалізації та постійного самовдосконалення, професійного розвитку[16, с.43-44].

Професійну спрямованість фахівців соціономічного профілю ми розглядаємо як, відповідальне ставлення до обраної професії; безперервне оволодіння професійними знаннями; творчий підхід до вирішення фахових завдань і проблемних ситуацій; усвідомлення, прийняття та продукування професійних цінностей; осмислення себе як майбутнього професіонала тощо

На думку Н. Зотової, фахівець соціальної сфери, порівняно із представниками інших професій, знаходиться в особливій ситуації: саме його особа є потужним фактором формування особистості своїх клієнтів. У реальній діяльності він відкрито демонструє засвоєні цінностей й моделей поведінки, тому такі працівники, самим своїм існуванням, вчинками та життєвими нормами змінюють світ інших.

Відтак в ідеалі соціальний працівник повинен володіти загальнолюдськими, професійними й особистісними цінностями в їх індивідуально осмисленому та прийнятому взаємозв'язку, а отже, бути наділеним високими морально-духовними чеснотами, по-справжньому любити обрану професію, постійно самовдосконалюватися й саморозвиватися [7, с.103].

Отже, ціннісно-сміслова сфера майбутнього фахівця розглядається нами як складна, багаторівнева, ієрархізована структура, що включає у себе сукупність загальнолюдських, професійних, індивідуальних цінностей та особистісних смислів у їх системному взаємозв'язку. При цьому в якості основної одиниці.

Висновки до I розділу

Питання дослідження особливостей формування ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців соціальної сфери набуває особливої актуальності на сучасному етапі розвитку українського суспільства, зокрема, в контексті освітніх реформ і нововведень. Осмислення подібної проблематики може стати поштовхом до поглибленого розгляду закономірностей становлення системи цінностей, ціннісних орієнтацій та особистісних смислів сучасної молоді, вирішення проблем її професійного самовизначення та самореалізації. Теоретичний аналіз основних підходів до опису сутності двох базових складових досліджуваного феномена – цінностей та смислів дає можливість зробити висновок, що перші розглядають як поняття, за допомогою якого характеризується узагальнене значення для певної спільноти та її конкретних індивідів певних об'єктів навколишньої дійсності, а другі-як суб'єктивне уявлення особистості про власне призначення, вищу мету існування, фундаментальні основи буття, а також про відповідні життєво необхідні, значущі цінності. Ціннісно-сміслова сфера розглядається нами як комплексна, багаторівнева, ієрархізована структура, що включає у собі сукупність цінностей та особистісних смислів і впливає на становлення та розвиток різноманітних сфер життєдіяльності особистості.

2. Основними складовими формування ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців виступають у своєму взаємозв'язку: учбово-професійна діяльність-як фактор подальшого професійного самовизначення, що сприяє не тільки засвоєнню необхідних знань, навичок, умінь, а й усвідомленню власної професійної позиції, формулювання життєвих цілей та окресленню власних шляхів самореалізації стосовно обраного фаху; особистісно-професійне самовизначення – як процес активного та свідомого пошуку індивіда свого місця як фахівця у світі, вироблення індивідуального ставлення до майбутнього; первинна професійна самореалізація-апробація отриманих знань, навичок, умінь та засвоєних цінностей під час проходження практики в ролі соціального працівника, становлення готовності працювати за обраною спеціальністю, формування власного стилю у професійній діяльності, первинна адаптація та активне включення в систему професійно-суспільних відносин. У свою чергу, зазначені процеси зумовлюються рядом як об'єктивних (соціокультурна ситуація у світі, країні, регіоні, ЗВО), так і суб'єктивних (індивідуально-особистісні особливості) чинників становлення особистості молодого фахівця. Процес розвитку ціннісно-сміслової сфери студентів, як майбутніх фахівців передбачає: трансляцію через зміст учбово-професійної діяльності когнітивного її компоненту – цінностей-знань («що я знаю про це»); продукування через особистісно-професійне самовизначення складових емотивного компоненту – цінностей-сміслів («як я це оцінюю»); а також втілення останніх в утвореннях діяльнісного компоненту – цінностях-стимулах («чим я реально керуюся у поведінці»).

3. Розвинута ціннісно-сміслова сфера фахівців соціальної сфери передбачає наявність прийнятих загальнолюдських, професійних та індивідуальних цінностей-знань, цінностей-сміслів, цінностей-стимулів у їх гармонійному взаємозв'язку. Базові особливості формування ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців полягають, по-перше, у забезпеченні зв'язку змісту відповідної освіти як із соціокультурним середовищем, так і з

індивідуально-особистісними особливостями кожного студента; по-друге, врахуванні специфіки учбово-професійної діяльності, особистісно-професійного самовизначення та первинної професійної соціалізації в їх взаємозв'язках і взаємозумовленні; по-третє, упровадженні активних психотренінгових форм і методів роботи зі студентською молоддю як суб'єктом самоосвіти й самовиховання. Обґрунтування соціально-педагогічних умов формування ціннісно-сислової сфери студентів – майбутніх соціальних працівників, дає змогу перейти до їх емпіричного вивчення.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ СТРУКТУРИ ТА ДИНАМІКИ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Опис основних етапів, вибірки та інструментарію емпіричного дослідження ціннісно-сислової сфери майбутніх соціальних працівників

У нашому випадку емпіричне дослідження ціннісно-сислової сфери передбачає, насамперед вивчення таких показників: емотивного, когнітивного, регулятивного, а також вивчення особливостей її ціннісних та смислових утворень, їх взаємодії між собою та з іншими структурами особистості, і впливу зазначеної сфери на життєве та професійне самовизначення особистості.

Загалом, емпіричне дослідження проводилося у 2023-2024 році на вибірці студентської молоді, до складу якої в кінцевому підсумку увійшло 30 студентів Хмельницького національного університету спеціальності «Соціальна робота».

Результати теоретичного аналізу наукових джерел дали змогу, визначити провідні компоненти ціннісно-сислової сфери та відповідні діагностичні критерії, згідно з якими надалі розгорталася загальна стратегія та конкретні шляхи емпіричного дослідження (таблиця 2.1.).

Таблиця 2.1.Схема емпіричного дослідження ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців

Компоненти формування ціннісно-сміслової сфери	Діагностичні показники	Методи дослідження
Когнітивний компонент	Ціннісні уявлення та ідеали, про які знають фахівці соціальної сфери («Що я про це знаю?»)»	Автрська методика «Опитувальник цінностей» Ш.Шварца (рівень нормативних ідеалів)
Емотивний компонент	Результати ціннісно-сміслового самовизначення утворення «цінностей смислів»	Метод асоціацій Методика В.Котлякова «Система життєвих смислів», Л.Шнейдер «Професійна ідентичність»
Регулятивний компонент	Вибір і реалізація сукупності стратегій та тактик діяльності фахівців як носія загальнолюдських професійних та індивідуальних «цінностей – стимулів»	Методика С.Бубнової «Вивчення реальної структури ціннісних орієнтацій особистості»; методика Ш.Шварца «Рівень особистісних пріоритетів»; методика П.Іванова, О.Колобової «MUST-тест»

Формування когнітивного компоненту ціннісно-сміслової сфери передбачає досягнення певного рівня розвитку ціннісних уявлень та ідеалів,

що надалі визначатимуть спрямованість поведінки та діяльності особистості майбутнього фахівця, -так званих «цінностей знань» («Що він про це знає?»).

Для вивчення відповідних складових застосовано наступні методики:

1. Анкету, спрямовану на виявлення особливостей розуміння респондентами понять «цінності» та «сенси», їх знань про види цінностей, а також професійно-релевантні ціннісні уявлення.

2. «Опитувальник цінностей» Ш.Шварца, що дозволяє виявити пріоритетні цінності на рівні нормативних ідеалів студентства.

Динаміку емотивного компоненту ціннісно-сислової сфери складають зміни ставлення особистості до себе, інших, соціуму загалом, у тому числі, певної професії та професійної спільноти, тобто процеси ціннісно-сислового самовизначення і, як наслідок, утворення у майбутнього фахівця сукупності «цінностей-сислів» («Як він це оцінює?») [4, с.34-37].

Методика використовується для визначення рівнів суб'єктивної значущості кожного з 10 основних, за описом автора, видів цінностей, якими виступають:

1. «Влада» - досягнення соціального статусу чи престижу, контролю або домінування над людьми й засобами збереження власного статусу (авторитет, багатство, влада в соціумі, збереження суспільного іміджу, загальнолюдське визнання). Цінності «влади» та «досягнень» фокусуються на суспільній повазі, однак «досягнення» (наприклад успішний, амбітний) підкреслюють активний прояв компетентності в безпосередній взаємодії, у той час як вартості власне «влади» (авторитет, багатство) підкреслюють досягнення або збереження домінантної позиції в рамках цілої соціальної системи.

2. «Досягнення» - особистий успіх через прояв компетентності у відповідності із соціальними стандартами. Прояв соціальної компетентності в умовах домінуючих культурних стандартів є передумовою суспільного схвалення.

3. «Гедонізм»- мета даного типу цінностей визначається як насолода або чуттєве задоволення.

4. «Стимуляція» - походить від природної потреби в різноманітність та глибоких переживаннях для підтримки оптимального рівня життєвої активності. Біологічно зумовлена потреба у стимуляції, опосередкована соціальним досвідом, приводить до індивідуальних відмінностей у значущості цієї цінності. Мотиваційна мета даного типу-прагнення до новизни й глибоких переживань.

5. «Самостійність» - розглядається автором як самостійність мислення та вибору способів діяльності у творчості й дослідницькій активності. Самостійність як цінність спричиняється природною потребою в самоконтролі та саморегуляції, а також потребами автономності й незалежності.

6. «Універсалізм» - розуміння, терплячість, захист і благополуччя усіх людей та навколишнього середовища. Мотиваційні цілі цього типу походять від тих потреб виживання індивідів, які стають необхідними при вступі людей у контакт із ким-небудь поза своїм середовищем або при розширенні первинної групи взаємодії.

7. «Доброта»-це більш вузький просоціальний тип цінностей у порівнянні з «універсалізмом». В її основі лежить доброзичливість, що сфокусована на підтримці благополуччя в повсякденній взаємодії із близькими людьми. Його мотиваційна мета – щастя людей, з якими індивід знаходиться в особистих контактах (корисність, лояльність, поступливість, чесність, відповідальність, дружба, зріла любов).

8.«Традиції». Будь-які соціальні групи виробляють свої символи та ритуали, роль і функціонування яких визначаються досвідом і закріплюються у традиціях. Традиційний спосіб поведінки стає символом групової солідарності, висловленням єдиних цінностей та гарантією виживання. Мета даного типу – повага, прийняття звичаїв та ідей, які існують у культурі

(повага традицій, смиренність, благочестя, прийняття власної долі) та їх дотримання.

9.«Конформність»– стримування і запобігання дій, а також схильностей та спонукань, які можуть завдати шкоди іншим. Ця цінність спричиняється вимогою стримувати схильності, що мають негативні соціальні наслідки (слухняність, самодисципліна, ввічливість, повага батьків і старших).

10.«Безпека» – безпека для інших людей та для себе, гармонія, стабільність взаємин між людьми і суспільством. Вона виробляється з базових індивідуальних і групових потреб. На думку автора методики, існує один узагальнений тип цінності безпеки (а не два окремих – для групового та індивідуального рівнів). Пов'язано це з тим, що цінності, які стосуються колективної безпеки, у значній мірі висловлюють мету безпеки і для особистості [12, с.557-558].

Окремі аспекти теорії цінностей Ш.Шварца знайшли відображення не тільки у змісті, а й у способі застосування розробленої ним методики. Так опитувальник складається із двох частин, що відрізняються процедурою поведіння. Перша його частина («Огляд цінностей»)надає можливість вивчити «нормативні ідеали» - цінності особистості та їх структуру на рівні уявлень і життєвих принципів, які не завжди проявляються в реальній її поведінці [10, с.312-313].

Друга частина опитувальника («Профіль особистості») вивчає цінності вже на рівні поведінки, тобто «індивідуальні пріоритети». Так, у першій частині методики («Огляд цінностей») респондентам необхідно відповісти на питання «Які цінності важливі для мене як основні принципи мого життя та які цінності менш важливі для мене?» й оцінити ступінь значущості кожної наведеної цінності у власному житті за шкалою від «-1» до «7». При цьому чим вищий бал (від «-1»- цінність протилежна принципам респондента до «7» - цінність найвищої значущості), то більш вагомою є цінність.

У другій частині даної методики («Профіль особистості») наведені описи характеру й особистісних якостей окремих людей. Необхідно за

шкалою від «4» до «-1» («4»- дуже схожа на мене; «3» - схожа на мене; «2» - трохи схожа на мене; «1»-мало схожа на мене; «-1»якість не притаманна мені) оцінити, наскільки описувана особа схожа або не схожа на респондента (додаток Г).

Методика «Визначення життєвих цінностей особистості» П.Іванова, О.Колбової (MUST-тест). Дана вербальна методика є проєктивною. Запропонований набір (MUST-тем) дозволяє визначити п'ятнадцять життєвих цілей-цінностей в дорослих осіб [27, с.110-129].

На бланку відповідей надруковані фрази «Я неодмінно повинен....» , «Прикро якщо...», «Я не можу терпіти...». Кожна фраза написана по кільку разів. Респондент повинен закінчити фрази власними відповідями. За допомогою цієї методики визначаються такі цінності: свобода, демократія в соціумі; мир та безпека; альтруїзм, служіння людям; влада і вплив; матеріальний успіх; особистісний зріст; здоров'я; кохання; духовне життя.

Для визначення емотивного компоненту застосовувався:

1.Метод асоціацій, в якому слова – стимули репрезентують загальнолюдські, професійні та індивідуальні цінності.

2..Опитувальник «Професійна ідентичність» Л.Шнейдера.

3. Методика «Система життєвих смислів» В.Котлякова, що виявляє деякі конкретні типи життєвих смислів досліджуваних осіб [32, с.133].

Регулятивний компонент та його формування відображені в нашому випадку вибором і реалізацією сукупності стратегій та тактик поведінки майбутнього фахівця як носія загальнолюдських, професійних та індивідуальних цінностей, тобто в апробації «цінностей – стимулів» («Чим він реально керується у поведінці?»). Для їх виявлення застосовано наступні психодіагностичні методики:

1. Методика «Рівень особистісних пріоритетів» Ш.Шварца, а саме- друга його частина, що виявляє цінності на рівні особистісних пріоритетів.

2. Методика «Must-тест» П.Іванова та О.Колбової для визначення ключових життєвих цінностей студентів.
3. Авторська анкета з вивчення ціннісно-сміслової сфери особистості.

2.2.Процедура, результати емпіричного дослідження ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців соціальної сфери та їх узагальнення

На початковому етапі емпіричного дослідження респондентам пропонувалася авторська анкета для виявлення попередньо сформованих ціннісних уявлень та знань майбутніх фахівців соціальної сфери. Респонденти повинні були дати відповідь на 11 професійно й ціннісно-спрямованих запитань (додаток А).

Анкета є сукупністю питань, кожне з яких логічно пов'язане з завданнями дослідження, але інформація, отримана з їх допомогою, має лише орієнтований характер. Усе це враховувалося при формулюванні змісту авторської анкети, так і при інтерпретації отриманих з її допомогою даних.

За результатами анкетування з'ясувалося, що 50 % з опитаних студентів (15) узагальнено розуміють поняття «цінність» як щось «цінне», «найдорожче», «значуще для людини», «те, заради чого живе людина», «таке, що важко втратити», «найцінніше у житті», «те, чого людина досягає», «що береже». Решта – 15 респондентів (50%) досить по-різному та часто конкретно трактували його значення: «життя», «здоров'я», «сім'я»,

«кохання», «діти», «щастя», «друзі», «дорогоцінності», «духовні й моральні чесноти», «добробут і мир у світі» тощо.

Поряд із цим 10 респондентів (35%) вважають цінністю матеріальне становище. А от більшість студентів – 20 осіб (65%) вищезгадане поняття трактують «як дуже важливу якість», «стан душі». При цьому конкретними цінностями студенти додатково називають «мораль», «віру», «добробут», «відповідальність», «здоров'я», «любов», «сім'ю», «батьків», «дітей», «рідних», «товаришів», «взаєрозуміння», «щирість». Отже, для них відомі поняття про духовні та моральні цінності, які конкретизуються в аспекті, зокрема, сімейно-родинних стосунків. На жаль професійні цінності студенти не виділяють, як значущі і важливі, через те, що вони не навчені, мислення не налаштоване на навчання через призму професійного самоствердження, ніхто їм не сформував розуміння того, що фахівець повинен мати цінності, як допоможуть йому бути спеціалістом високого рівня, всебічно обізнаним.

На питання «Які види цінностей ви знаєте» 19 студентів (62%) дали відповідь «матеріальні та духовні»; решта-11 студентів (38%) вказали на «загальнолюдські», «духовні», «етичні», «соціальні», «історичні», «фізичні», «релігійні» цінності. Констатуємо той факт, що до цінностей більшість респондентів відносить цілий ряд моральних якостей та загальнолюдських чеснот (наприклад «добро», «любов», «щирість», «чесність», «справедливість», «дружбу», «мудрість», «сміливість»). Окремі студенти вказали на «їжу», «одяг», «житло». На жаль жоден із респондентів не згадав власне про професійні вартості.

Основний смисл життя для 15 респондентів (50%) полягає у тому, щоб «отримати вищу освіту і мати високооплачувану роботу»; для 10 студентів (30% -щоб «створити сім'ю»), а для 5 студентів (20%)-щоб «пізнати Бога».

Більшість опитаних студентів- 20 осіб (67%)- пояснюють бажання навчатися за напрямом підготовки «Соціальна робота» твердженнями наступного типу: «люблю допомагати іншим», «подобається професія», «це мій спосіб самореалізації», «мені найближча ця професія» і т.д. І лише 10

респондентів (33%) навчаються у зв'язку із випадковими обставинами: «важливо здобути вищу освіту», «предмети, здані на ЗНО, підійшли саме на цю спеціальність», «вступив на державну форму навчання» тощо.

На думку студентів, соціальний працівник має дотримуватися у першу чергу, таких цінностей, як «доброта», «повага», «любов», «чесність», «щирість», «сміливість», «вірність», «терпимість», «відданість професії».

Отже, аналіз відповідей студентів спеціальності «соціальна робота» демонструє той факт, що вони недостатньо володіють знаннями про професійні цінності та їх конкретний зміст. Більшість респондентів розуміють поняття «цінність», визначаючи його низкою загальнолюдських та духовних якостей; не останнє місце в їх відповідях належить і матеріальним вартостям як важливому засобу людського існування. Помітне розмаїття студенти демонструють і в розумінні смислу власного життя. Так, для майже половини респондентів він полягає у тому, щоб здобути вищу освіту, тоді як більшість – у пошуку кохання і створення сім'ї. І якщо зазначений факт ще можна обґрунтувати закономірностями особистісного становлення молоді, то виявлена негативна динаміка бажаючих працювати за фахом виглядає, що найменше дивно і потребує реального її осмислення.

Позитивні асоціації студентів ХНУ спеціальності «Соціальна робота» на поняття релевантні загальнолюдським та індивідуальним цінностям (таблиця 2.2.).

Таблиця 2.2. Загальнолюдські цінності за результатами дослідження

№	Загальнолюдські цінності	Кількість відповідей респондентів (%)
1.	Доброта	27
2.	Матеріальний достаток	23
3.	Мир	22
4.	Духовність	18
5.	Справедливість	10

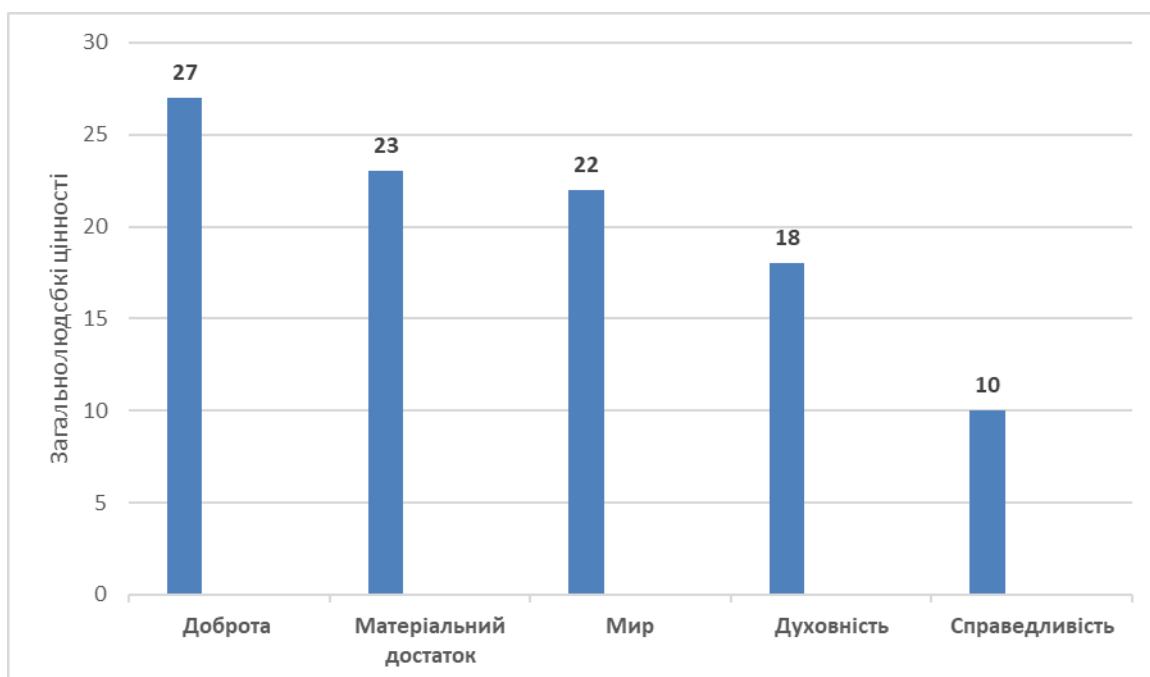

Рис. 2.1. Позитивні асоціації у студентів ХНУ спеціальності «Соціальна робота» на поняття релевантні загальнолюдським цінностям

Таблиця 2.3. Індивідуальні цінності за результатами дослідження

№	Індивідуальні цінності	Кількість відповідей респондентів (%)
1.	Кохання	24
2.	Дружба	23
3.	Щастя	20
4.	Самореалізація	18
5.	Кар'єрний зріст	15

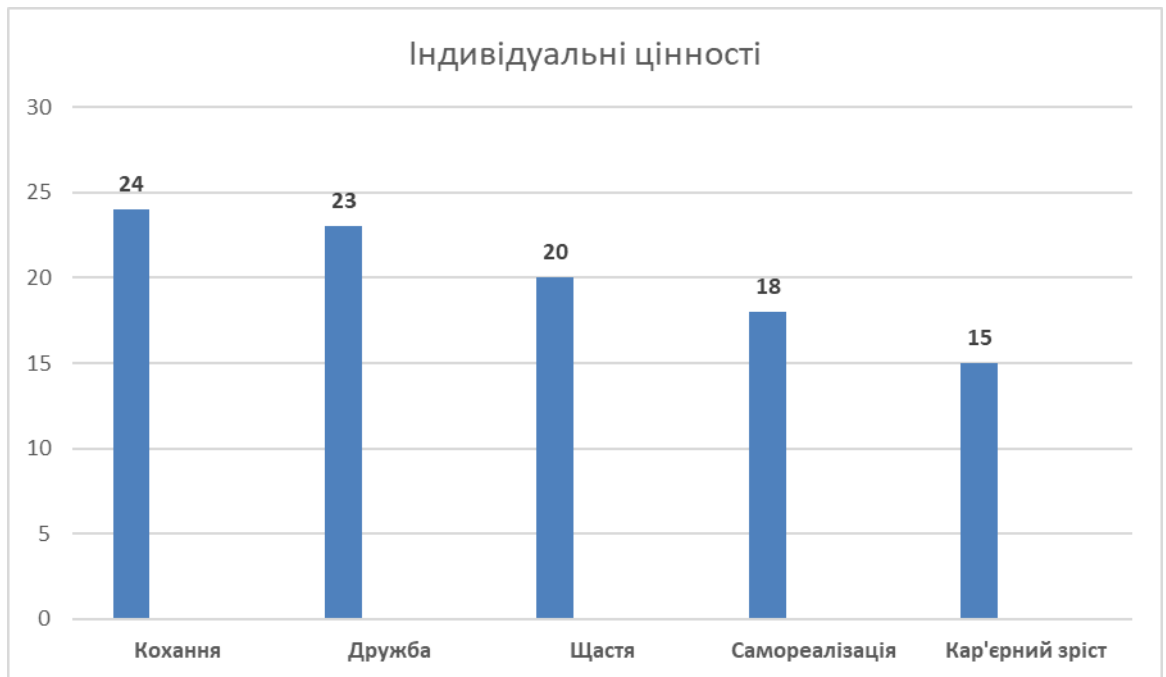

Рис. 2.2. Позитивні асоціації у студентів ХНУ спеціальності «Соціальна робота» на поняття релевантні індивідуальним цінностям

З результатів дослідження ми бачимо, що професійні цінності займають у студентів далеко не першу позицію, що вказує на те, що вони не мотивовані на власний розвиток у професійній сфері, а віддають перевагу цінностям, що створюють особистісний комфорт та задоволення.

Наступним кроком констатувального етапу стало застосування методики «Опитувальник цінностей» Ш.Шварца. Методика використовується для визначення рівнів суб'єктивної професійної значущості кожного з 10 основних, за описом автора, видів цінностей (таблиця 2.4.).

Провівши діагностування із студентами спеціальності «Соціальна робота» ми отримали такі результати, по шкалі суб'єктивних професійних цінностей особистості: влада 24%; авторитет та визнання в колективі 22%; високий зарібок – 17%;самоствердження та самореалізація 14%; професійний розвиток 12%; критичне та аналітичне мислення -11%. Отже, з отриманих результатів можна сказати, що в пріоритетів у студентів, навіть серед переліку професійних цінностей, на першому місці цінності, які

забезпечують безтурботне життя та соціальний статус, а цінності, що стосуються особистісного та професійного розвитку, займають останню позицію.

Таблиця 2.4. Суб'єктивні професійні цінності особистості

№	Професійні цінності	Кількість обраних цінностей (%)
1.	Влада	24
2.	Авторитет та визнання в колективі	22
3.	Високий зарібок	17
4.	Самоствердження та самореалізація	14
5.	Професійний розвиток	12
6.	Критичне та аналітичне мислення	11

Рис.2.3. Суб'єктивні професійні цінності особистості

Отже, з метою дослідження особливостей когнітивного компоненту ціннісно-сміслової сфери студентів напряму підготовки «Соціальна робота» було використано першу частину опитувальника Ш.Шварца – «Огляд цінностей», що дає можливість виявити нормативні ідеали, тобто цінності особистості на рівні її уявлень про те, як саме потрібно чинити. Розглянемо

отримані результати детальніше порівнюючи студентів Хмельницького національного університету.

Проаналізувавши методику «Визначення життєвих цінностей особистості» П.Іванова, О.Колбової (MUST-тест)., ми отримали такі результати: матеріальний успіх – 16%; кохання -15%; влада і вплив – 14%; мир та безпека – 13%; свобода та демократія в соціумі- 12%; альтруїзм, служіння людям – 11%; духовне життя – 8%; здоров'я-6%; особистісний зріст-4%. Можна зробити висновок, що в студентів переважають загальні життєві цінності, а професійні цінності займають останню позицію.(Таблиця2.5.).

Таблиця 2.5. Визначення життєвих цінностей особистості за методикою П.Іванова, О.Колбової

№	Життєві цінності	Кількість вибраних варіантів%
1.	Матеріальний успіх	16
2.	Кохання	15
3.	Влада і вплив	14
4.	Мир та безпека	13
5.	Свобода та демократія в соціумі	12
6.	Альтруїзм, служіння людям	11
7.	Духовне життя	8
8	Здоров'я	6
9.	Особистісний розвиток	5

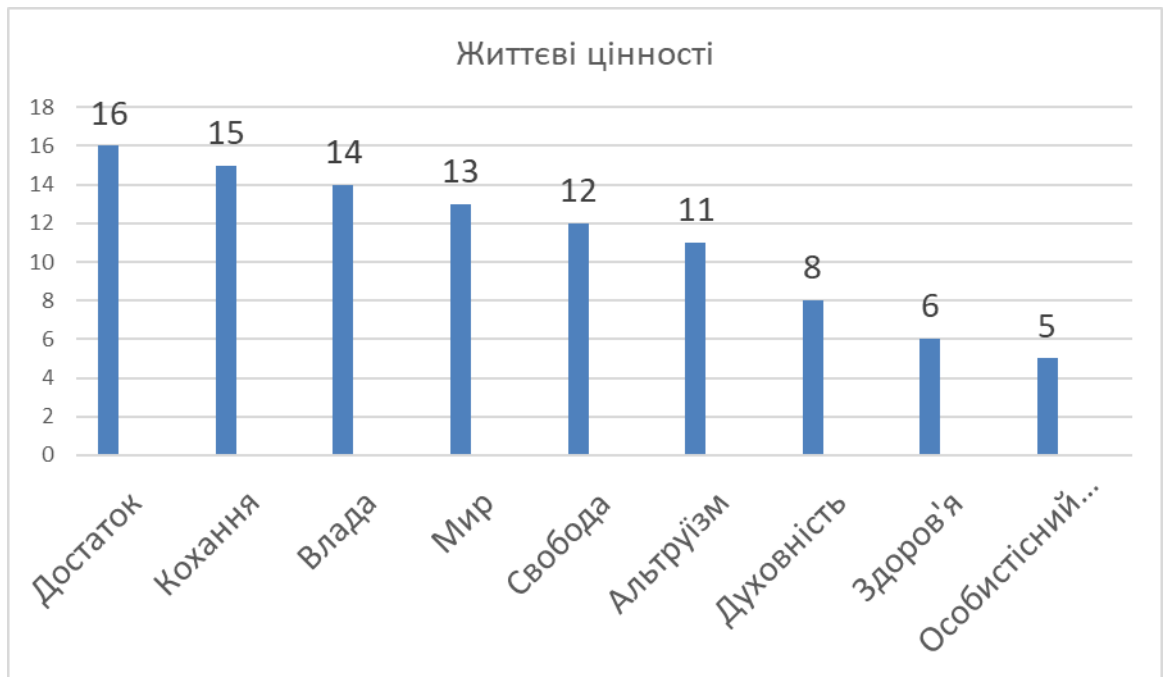

Рис.2.4. Визначення життєвих цінностей особистості за методикою П.Іванова, О.Колбової

2.3.Загальний опис тренінгової програми та науково-практичних рекомендацій розвитку ціннісно-сміслової сфери майбутніх соціальних працівників

Як було зазначено вище, аналіз аксіологічного портрету соціального працівника та отриманих результатів констатувального етапу емпіричного дослідження дав можливість зауважити на необхідності застосування формального впливу з метою стимулювання розвитку конкретних ціннісно-сміслових утворень у студентів майбутніх фахівців соціальної сфери. А саме таких як: особистісний саморозвиток, самоствердження, самореалізація,

професіоналізм, компетентність, тобто «альтруїстичні», «екзистенційні», та «самореалізаційні» смисли. Відтак постає необхідність визначити доцільні методи та методи формування відповідних ціннісно-сміслових утворень особистості; розглянути конкретні форми їх застосування та способи організації студентів для зазначеної соціально-педагогічної роботи.

Як зауважує І.Сапогова, формування ціннісних орієнтацій «визначається, з одного боку, особистісними особливостями, розвитком та усвідомленням своїх інтересів і цінностей, а з іншого – соціальними чинниками, зокрема, цінностями значущості іншого, стилем спілкування з ним». В основі ж загального механізму формування лежить перш за все діалоговий стиль спілкування [47, с.63].

Науковець, О.І.Москалюк вказує, що оскільки на ціннісно-сміслову сферу впливають різноманітні особливості зовнішнього середовища, в якому перебуває особистість, то відповідно, існує можливість розвитку ціннісно-сміислової сфери у спеціально створеному середовищі, наприклад під час тренінгу [48, с.102].

Л.Романовська пропонує стимулювати розвиток ціннісно-сміислової сфери студентів із врахуванням розкриття змісту ієрархії індивідуальних цінностей, життєвих смислів, їх детермінуючої ролі в особистісній спрямованості; через залучення до дискусії про існування різноманітних цінностей (добра і зла, совісті, чесності й гідності, вірності та зради, дружби та любові); зокрема, пропонувати проблемні ситуації, які передбачають ціннісний вибір, розкривають власні переживання і почуття молоді.

Тренінг з розвитку ціннісно-сміислової сфери являє собою сукупність активних методів практичної психології, які використовуються не тільки в клінічній психотерапії, а також для роботи із психічно здоровими людьми з метою надання їм допомоги в самоствердженні та саморозвитку.

Аналіз наукових джерел демонструє те, що найбільше уваги проблемі формуванню цінностей та особистісних смислів у психотерапевтичному процесі приділяють гуманістичній та екзистенційному напряму психології

(К.Роджерс, Н.Голова, Ю.Бриндіковв, Р.Мей, Ю.Овод, А.Рідкодубська) [1,с2].

Отже, у нашій роботі ми дотримуємося екзистенційно-гуманістичної моделі психотерапії, що розглядає людину з точки зору її життєвих цілей та цінностей, свободи вибору й відповідальності, здатності до самоздійснення. Як зазначає Н.Голова, основна позиція цієї моделі полягає в тому, що люди здатні розширювати власну самосвідомість, а це, у свою чергу, сприяє більшій свободі й відповідальності через подолання екзистенційних тривог і страхів, що є функцією пошуку цінностей [51, с.71].

Поряд із цим зміст програми тренінгу розроблявся нами, на основі психодрами - відомого методу групової роботи, створеного Я.Морено. У ній, відповідно, застосовуються інструменти драматичні імпровізації для вивчення та вдосконалення внутрішнього світу людини; що стимулює розвиток її творчості, спонтанності, розширює можливості для природньої, гармонійної поведінки та взаємодії з іншими людьми. Автор психодрами виходить із міркування про те, що людина – істота соціальна, а отже, група може ефективніше вирішувати її проблеми, ніж вона сама. Саме завдяки Я.Морено і виник термін «групова психотерапія», у процесі якої людина може створювати, засвоювати, трансформувати, розвивати окремі свої смисли та цінності [23, с.102-103].

Відтак, О.Кокун рекомендує оптимізувати професійне становлення у вищій школі майбутніх фахівців соціальної сфери за допомогою ряду корекційно-розвивальних заходів, серед яких: знаходження у студентів особистісно- значущих мотивів їх учбової діяльності, визначення майбутніх професійних орієнтирів, корегування вибору професії, розвиток навчально- професійної самоефективності та професійно-значущих якостей. З цією метою він пропонує використовувати тренінги особистісно-професійного росту, комунікативні тренінги, ділові ігри [40, с.58-64].

Основна мета подібних занять – надання допомоги в розв’язанні соціально-психологічних проблем учасників, розвиток самосвідомості й

саморегуляції, вивчення психологічних закономірностей та ефективних способів міжособистісної взаємодії для гармонійного спілкування з людьми, розвиток творчого потенціалу, досягнення бажаного рівня життєдіяльності. Досвід, який студенти набувають у подібній групі, допомагає вирішити проблеми, що виникають у різних сферах їх життя.

Отже, у груповій тренінговій роботі суттєво активізується процес становлення цінностей та особистісних смислів, які більш свідомо приймаються засвоюються та продукуються саме у процесі взаємодії учасників групи. При цьому відбувається прийняття не лише цінностей, а й потреб інших, що в результаті здійснює значущий вплив на індивідуальні життєві настановлення людини та сприяє адекватному осмисленню нею об'єктивної дійсності. Особливо актуальним усе вищезазначене виглядає щодо завдань психолога – педагогічного супроводу студентської молоді, які вже в недалекому майбутньому буде доручена чи не найвідповідальніша справа- соціальна сфера.

Як стверджує Ю.Овод, усі переживання, які виникають у процесі тренінгової роботи, дають змогу аналізувати, переосмислювати, надавати оцінку тим переконанням, що заважають гармонійній життєдіяльності людини. Так, у процесі тренінгу учасники мають можливість будувати, проектувати, а також апробувати у штучно створеній, проте наближеній до реальної, ситуації відповідні форми й моделі поведінки чи мислення, які згодом зможуть перенести в реальне життя[49, с.176-177].

Значущою перевагою тренінгових занять є можливість отримання зворотного зв'язку та підтримки від людей, що мають спільні цілі, проблеми, переживання. О.Бадалов із цього приводу зазначає, що «завдяки дії механізму зворотного зв'язку, людина на основі досягнутого в ході взаємодії з іншими людьми може коригувати свою подальшу поведінку, замінюючи використані способи впливу новими, які видаються більш ефективними»[37, с.20-31].

Загалом, актуальність розробки та апробації нами програми тренінгу визначається як загальними сучасними тенденціями гуманізації освіти, так і конкретними проблемами підготовки майбутніх соціальних працівників відповідно до оновлених суспільних запитів.

Запропонований нами тренінг являє собою сукупність технік та інструментів психодрами – методу групової роботи, ключовою в якій є рольова гра. В її основі лежить драматична імпровізація як спосіб вивчення внутрішнього світу учасників групи, в ході якої створюються умови для спонтанного вираження переживань, пов'язаних із найбільш важливими проблемами цих учасників.

Мета тренінгу полягає в оптимізації та гармонізації становлення ціннісно-сислової сфери майбутніх соціальних працівників, що здійснювалася за рахунок реалізації наступних його завдань: 1) поглиблення знань студентів про поняття «цінності» та «смили»; 2) усвідомлення прийнятої системи цінностей в їх індивідуальному осмисленні; 3) самовизначення як майбутніх фахівців у феноменологічному просторі загальнолюдських, професійних та індивідуальних цінностей; 4) розвиток прагнень до повноцінної особистості самореалізації в майбутній професії; %) формування умінь свідомо будувати власну життєву та професійну стратегію тощо[30, с.21-28].

Під час проведення тренінгу ми дотримувалися наступних ключових принципів роботи в групі:

1. Принцип активності учасників – група постійно залучається до різноманітних навчальних дій (рольові ігри, групові дискусії, виконання пізнавальних вправ, спостереження за поведінкою інших осіб тощо).

2. Принцип діалогічної взаємодії – рівноправне повноцінне спілкування у групі, що побудоване на взаємодії учасників та ведучого; рівність їх психологічних позицій; визнання цінності іншого; взаємне проникнення у світ відчуттів та переживань.

3.Принцип зворотнього зв'язку, під яким ми розуміємо коротке аргументоване та конструктивне висловлювання кожним учасником своїх суджень про зміст, способи розгляду різних питань, власних стилів спілкування, особистісні почуття в ході виконання дій, успішність виконання поставлених завдань тощо.

4.Принцип конфіденційності та анонімності, що передбачає забезпечення відчуття психологічної та фізичної безпеки у групі; впевненість учасників у тому, що вся інформація, яка розглядається, не виходитиме за її межі.

5.Принцип поєднання навчального, тренувального і терапевтичного аспектів заняття. Останнє передбачає оволодіння як теоретичними знаннями, так і виконання вправ, ігор, інших форм, спрямованих на самопізнання та саморозвиток учасників.

6.Принцип довіри у спілкуванні та взаємодії – найбільш фундаментальний, від якого залежить довірлива, гуманістично - спрямована атмосфера у групі, що сприяє щирим висловлюванням учасників із обговорюваних питань[43, с.26-27].

При організації тренінгу ми спиралися, насамперед, на принцип добровільності учасників. Вибірку експерименту склали студенти ХНУ напряму підготовки «Соціальна робота» загальною чисельністю 30 осіб. Тренінгові заняття проводилися два рази на тиждень упродовж 1 місяця: кожне заняття тривало 1,5 год. Отже у підсумку тривалість тренінгової роботи складала 24 години. Програма тренінгу (представлена в таблиці 2.2.) складається з двох блоків: інформаційного, практичного, професійної самореалізації, підсумкового.

Таблиця 2.6. – Заняття тренінгу

№	Тема заняття	Вправи	Заняття	Год.
I.Інформаційний блок				
1.	Поняття «цінність» і	«Метафора», «Девіз»,	1	2

	«смысл». Види цінностей та їх значення у житті людини	«Безлюдний острів», «Ідеальний студент»		
2.	Концепції ціннісного вибору та смислу життя людини	«Телефон», «Самопізнання», «Цінності життя», «Я мрію про...»	1	2
3.	Професійні цінності. Значення професії соціального працівника у сучасному суспільстві. Образ «ідеального» соціального працівника	«Країна мрій», «Телеграм», «Я люблю...», «Малюнок»	1	2
II. Практичний блок				
2.1.Професійне самовизначення				
4.	Цінності якими я керуюся. Смысл мого життя	«Цінності», «Магазин», «Дуель мудреців», «Смысл життя», «Лист ведучого»	2	2
5.	Цінності якими я буду керуватися у своїй майбутній професії. Смысл моєї роботи	«Я художник», «Королівство», «Сон з майбутнього», «Комплімент»	2	2
6.	Самореалізація у професійному становленні	«Соціальні ролі», «Клієнт та фахівець», «Компліменти»	2	2

2.2.Первинна професійна самореалізація				
7.	Я у ролі «соціального працівника»	«Професійні ролі», «Соціальний працівник і клієнти»	2	2
8.	Клієнт – головна цінність моєї професії і смисл самореалізації	«Скульптор і глина», «Картина життєвого шляху», «Рятувальник», «Стежинка»	2	2
9.	Образ соціального працівника. Я у ролі «ідеального соціального працівника»	«Дзеркало», «Антикварний магазин», «Крок у майбутнє», «Всесвіт належить мені»	2	2
III. Підсумковий блок (професійна спрямованість)				
ь	Я – майбутній соціальний працівник. Наскільки я готова/готовий до нього?	«Скульптур», «Скульптур майбутньої професії», «Карта майбутнього», «Путівник інтересів»,	2	4
11.	Заключне завдання «Підведення підсумків»	Вправа – рефлексія «Що я отримав?», «Проекція в майбутнє», «Валіза»	2	2

Як помітно з перерахованої вище тематики занять їх зміст був розроблений згідно загальних вікових особливостей, та індивідуальних потреб студентської молоді. Відповідно, у ході складання програми тренінгу забезпечувалося врахування питань, пов'язаних з актуальними проблемами учбово-професійної діяльності, особистісного та професійного становлення студентів, важливими сферами їх спілкування й міжособистісних стосунків. Загалом, зміст розробленої програми відображає основну мету тренінгу –

оптимізація та гармонізація формування цінсно-сислової сфери майбутніх фахівців соціальної сфери.

Усі тренінгові заняття проходили, переважно, у формі сюжетно-рольової гри за конкретною тематикою, забезпечуючи одночасну реалізацію завдань і власне психодраматичного підходу в наданні соціально-психологічної допомоги особистості (творче переосмислення власних проблем, напрацювання адекватного саморозуміння, подолання неконструктивних поведінкових стереотипів та способів емоційних реакцій, формування нової поведінки й нових здібностей емоційного реагування). Кожне таке заняття відбувалося за наступною схемою: вступ і розминка (у тому числі, тематичне інформування учасників), власне драматична дія (рольові ігри, психодраматичні техніки та вправи) і тренінг (обговорення, зворотний зв'язок та обмін емоційними враженнями) [35, с.32-34].

Так, початковий етап заняття передбачав підняття групової енергії, формування позитивної психологічної атмосфери у групі, формування емоційної готовності учасників до психодраматичної дії. Кожному студенту надавалася можливість поділитися тими почуттями та настроєм, з якими він прийшов на заняття, спогадами й роздумами. Такі дії сприяли включенню в роботу групи, активізували учасників та налаштували на активнее включення у психодраматичні процеси. Також сюди входили вправи для емоційної та фізичної активізації студентства, розвитку спонтанності, створення невимушеної атмосфери, підняття енергії, підвищення рівня довіри у групі. Усе це реалізовувалося за допомогою психодраматичних розминок.

Основний етап заняття передбачав використання різноманітних форм активності: наприклад, засвоєння теоретичного матеріалу з конкретної теми, перегляд професійно релевантних відео-матеріалів, участь у рольових іграх, групових дискусіях, застосування психодраматичних технік, виконання творчих завдань тощо. У ході роботи групи значна увага приділялася

невербальним засобам міжособистісної взаємодії учасників, що сприяло їх взаємозближенню та взаєморозумінню [31, с.146-147].

Завершення кожного заняття супроводжувалося роботою усіх студентів над ефективним зворотнім зв'язком і підведенням підсумків. Кожен мав можливість здійснити рефлексію своєї участі, співставити власні думки та почуття із судженнями інших осіб. Такий шерінг надавав нам змогу вбачати проблемні місця та вносити відповідні корективи в роботу з учасниками. Також на цьому етапі проектувалися шляхи подальшої роботи над собою кожного студента та групи загалом; окремі заняття з цією метою завершувались у формі таємних письмових відгуків та побажань[53, с.361].

Ціннісно-смілова сфера зазнає значних змін у студентському віці, в ході навчання у закладах вищої освіти. Молодь обирає та опановує професію, знаходяться у пошуку партнера, одружуються. І все це супроводжується значними особистісними змінами, розвитком самосвідомості, розширенням світогляду, побудовою життєвих планів та перспектив. А.Рідкодубська стверджує, що специфічною особливістю саме студентського віку є поява потреби у визначенні своїх життєвих цілей, пошук свого призначення та свого місця в житті [24, с.102-103].

Характерною рисою юнацького віку є формування життєвих цілей, які базуються на узагальненні особистісних цілей, появи чіткої ієрархії мотивів, та виокремлення центральних ціннісних орієнтацій, які становлять стійке ядро. Таким чином, у юнацькому віці формується особистий світогляд, на основі якого виникає внутрішня, автономна система цінностей. Тому, А.Рідкодубська визнає юнацький вік вирішальним для формування ціннісних орієнтацій та життєвих смислів особистості [54].

Н.Голова, досліджуючи ціннісно-смілову сферу, опирається на теорію рівнів ціннісно-смілового зростання, що відбуваються при входженні особистості у нове соціальне середовище:

1.Перший рівень (адаптація) передбачає аналіз людиною власної системи цінностей, яка була до вступу у заклади вищої освіти, а також

опанування певних соціальних норм правил та цінностей, які визнаються у новому середовищі, становлення типових соціальних характеристик.

2.Другий рівень (індивідуалізація) передбачає можливість відкрити пізнати та утвердити власне «Я», власні здібності та можливості. Також на цьому рівні уявлення про професію перетворюється в осмислену, емоційну – значущу, особистісну складову внутрішнього світу, виникають очікування від себе щодо власної професійної самореалізації.

3.Третій рівень (інтеграція) ціннісного становлення, передбачає, що молодь намагається бути прийнятого іншими. Також, вона спрямована на самоосвіту, саморозвиток, реалізацію себе як професіонала. Таким чином, формується цілісне ціннісно-сміслове (Х.Дмитренко-Карабин) ставлення до свого професійного та особистісного майбутнього [41, с.182-187].

Велика кількість науковців присвятила свої роботи аналізу процесу динаміки становлення та розвитку ціннісно-сміслової сфери особистості (таблиця 2.7).

Таблиця 2.7.

Репрезентація механізмів становлення (формування, розвитку) ціннісно-сміслової сфери особистості у сучасному науковому дискурсі

Автор	Механізми становлення (формування, розвитку) ціннісно-сміслової сфери
О.Басіна (1986)	Ідентифікація з іншими
А.Серий, М.Яницький (1999)	Емоції, інтеріоризація, ідентифікація, інтерналізація
З.Карпенко, Г.Радчук (1999)	Діалогічне спілкування
М.Яницький (2000)	Інтерналізація, ідентифікація, психологічні захисні механізми подолання тривоги

А.Шаров (2000)	Цілісна психологічна організація процесів диференціації та інтеграції, що забезпечує виконання тих чи інших регулятивних функцій
М.Зоткін (2000)	Пошук існуючлшл смислу, конструювання смислу, відмова від усталеного смислу. Суміщення чуттєвих даних із інтелектуальними даними досвіду
Д.Леонт'єв (2003)	Механізм смислотворення – замикання життєвих відносин, індукція смислу, ідентифікація, інсайт, зіткнення смислів
Н.Дєєва (2005)	Рефлексивні механізми переживання життєвої кризи, що впливають на заміну ціннісно-смиислової сфери: ситуативно-фрагментарний механізм (осмислення того, що сталося, має ситуативний характер, зміни ціннісно-смиислової сфери стосуються передусім мотивів); діяльнісно-узгоджуваний механізм ; узагальнено- проектувальний механізм (обґрунтування причин того, що сталося, обмірковування та аналіз ситуації, при цьому відбувається розширення контексту осмислення протиріч до рівня життєдіяльності в цілому, що веде до змін базових цінностей)
Ю.Пелех (2010)	Інтеріоризація, створення відповідного ціннісно-смиислового освілу
М.Чаїнська (2010)	Ідентифікація з ідеальним образом «Я-фахівець»; індивідуалізація як побудова автономної системи цінностей та смислів; інтерналізація як свідоме й акти вне

	<p>відтворення прийняття норм і цінностей в індивідуальній діяльності; персоніфікація та персоналізація, гармонізація яких сприяє усвідомленню та прояву внутрішньо цілісності майбутнього фахівця; рефлексія.</p>
Н.Саліхова (2011)	<p>Барерність – реалізованість особистісних цінностей, що працюють у діяльнісному шарі образу світу; зіставлення ціннісно насичених екзистенціальних очікувань із ступенем реалізації особистісних цінностей у житті, що сприймаються об'єктом.</p>
С.Соловйова (2011)	<p>Ієрархізація мотивів, виникнення рефлексії, формування узагальненого ставлення до життя та розширення цінносемантичного простору особистості; побудова єдиної життєвої лінії шляхом ліній шляхом виявлення протиріч між нею та життєвими обставинами, створення спрямованості на цілі, пов'язані із віддаленим майбутнім.</p>
Н.Чижо (2011)	<p>Етапи інтеріоризації професійних цінностей у ціннісно-семантичній сфері особистості: залучення особистості до цінностей професійної групи; прогнозування образу свого ідеального професійного майбутнього.</p>
Є.Дмитрович(2013)	<p>Актуалізація особистісного ресурсу, розвиток інтернальності та впевненої поведінки, формування внутрішньої стійкості й довіри до себе та здатності до цілепокладання, здатність до управління власним життям і розвитку</p>

	новичок планування часу, підвищення рівня мотивації досягнення мети.
В.Дуб (2015)	Рівень інтеграції (ціннісно-професійна самореалізація), рівень індивідуалізації (ціннісно-професійне самовираження); рівень адаптації (ціннісно-професійне самовизначення)

Науково-практичні рекомендації для гармонізації ціннісно-сміслової сфери студентів у ЗВО:

1.Проводити навчальні тренінги для викладачів які мають стати прикладом для ведення освітнього діалогу (а вже на цій основі може сформувати готовність до відвертої внутрішньої розмови молодій людині з самим собою). Багато дослідників наголошують на тому, що викладач, у першу чергу, має бути готовим до діалогу. Це означає відкритість до нових ідей, вміння і бажання йти на контакт зі студентами, розуміння важливості створювати атмосферу прийняття і розуміння.

2.Використання ігрових форм у навчанні, яким притаманна свобода й імпровізація. Ігри різного спрямування будуть корисні у навчанні. Їхнє завдання: надати студенту активну роль, задіяти власний досвід та репрезентувати свої смисли і цінності. Такі ігри особливо влучно використовувати для практичних дисциплін, де є можливість поєднати отриманні знання з професійно-важливими якостями і поведінкою.

3.Розуміння викладачем особливостей вікового періоду, стану студентів і вміння поєднати ці знання з практичною стороною навчання є також важливим. Адже саме розуміння викладачем ситуації, студентської аудиторії, їхнього стану і актуальних переживань дає позитивний ефект на актуалізацію інтересу та осмислення матеріалу, який пов'язаний з особистими змінами і ситуаціями. Такий підхід має велике значення і для цінностей студентів.

4. Освітній матеріал не обов'язково має бути логічно побудований і закінчений викладачем. Знання носить форму альтернативності, безперервності і багатопозиційності, що вказує на можливість доповнення, спростування або підтримання ідеї студентом. Власне таким чином студент може висловлювати свої думки, наводити свої приклади і покладатися на інформацію, яку сам отримав.

5. Залучення студентів у створенні проектів, замість частини теоретичного обговорення матеріалу. Є предмети, які характеризуються теоретичністю і практичні частини впровадити у процес значно важче. Тому пропонуємо альтернативний спосіб роботи – створення власного проекту на цікаву або цінну тему для студента. Це допоможе відкритися, проявити свою творчість і креативність, своє бачення окремої проблеми і методів вирішення.

6. Створення атмосфери прийняття, спрямованість на спільне досягнення результатів. Викладач виступає в ролі менеджера, а важливіше фасилітатора, який є відкритим і доброзичливим, здатним до глибокого і щирого зацікавлення у пізнанні себе та оточуючих.

7. Діалогізація змістовного матеріалу. Підготовка матеріалу має свою специфіку, проте, навіть на рівні розробки плану варто виділити час на зворотні та риторичні запитання для студентів.

8. Оцінювання. Оцінка викладача не повинна бути необґрунтованою, або ж пов'язаною з особистістю студента. Оцінювання роботи має важливе значення для подальшої взаємодії і для адекватних відносин між студентами і викладачами. Оцінка має підкріплюватися конкретними рекомендаціями та коментарями.

9. Включати у викладання курсів притчі, читання уривків із художніх книг, перегляд художніх фільмів. Про значущість символів у творах говорить З. Карпенко, наголошуючи про важливість осмислення та використання власного досвіду у аналізі.

10.Залучати студентів у тренінгові програми, з метою формування професійного кола у якому учасники діляться різними поглядами, цінностями, смислами, які кожен демонструє у взаємодії [28, с.24].

Окрім зазначених рекомендацій важливо виділити не тільки сам процес комунікації але і зворотній зв'язок зі студентами. Його необхідно удосконалювати, знати і розуміти.

Висновки до II розділу

У другому розділі представлені основні результати емпіричного дослідження особливостей формування ціннісно-сислової сфери студентів майбутніх соціальних працівників – упродовж їх навчання у ЗВО. Дане дослідження було спрямоване на реалізацію головного завдання – виявлення закономірностей та тенденцій зазначеного процесу.

Насамперед було визначено провідні аспекти формування ціннісно-сміслової сфери та відповідні діагностичні критерії, згідно з якими проектувалася загальна стратегія та конкретні шляхи емпіричного дослідження: когнітивний компонент; емотивний компонент; регулятивний компонент.

Узагальнення даних теоретичного аналізу фахової літератури й отримані результати емпіричного дослідження дали можливість зауважити на необхідності застосування формувального впливу з метою стимулювання розвитку ряду ціннісно-сміслових утворень у студентів – майбутніх фахівців соціальної сфери, а саме «Доброти», «Універсалізму», «Досягнень» (за Ш.Шварцем), «Любові», «Благодійності», «Світосприйняття» (за С.Бубновою), а також альтруїстичних, екзистенційних, самореалізаційних смислів (за В. Котляковим). Були визначені загальні методи такого впливу, а також обґрунтовані конкретні форми її застосування та способи організації студентської молоді для відповідної роботи.

Актуальність розробки та апробації авторської програми тренінгу визначено як загальними сучасними тенденціями гуманізації освіти, так і конкретними проблемами підготовки майбутніх соціальних працівників відповідно до оновлених суспільних запитів, зростання соціального іміджу соціального працівника як референтного транслятора клієнтам цінностей та особистісних смислів, а також проблемами життєвого і професійного самовизначення, первинної професіоналізації майбутніх фахівців. При цьому ми спиралися на базові засади гуманістичної (К.Роджерс) та екзистенційної (І.Ялом) психотерапії, логотерапії (В.Франкл).

Загальна мета експерименту реалізовувалася через наступні його завдання: поглиблення знань студентів про поняття «цінності» та «смисли»; усвідомлення прийнятої системи цінностей в їх індивідуальному осмисленні; самовизначення у феноменологічному просторі загальнолюдських, професійних та індивідуальних цінностей; розвиток прагнень до повноцінної особистісної самореалізації в майбутній професії; формування умінь свідомо

будувати власну життєву та професійну стратегію. Проведення тренінгу відбувалося з дотриманням ключових принципів роботи у психотерапевтичних групах: активності учасників, діалогічної взаємодії, зворотнього зв'язку, конфіденційності, поєднання навчального, тренувального і терапевтичного аспектів заняття, довіри у спілкуванні та взаємодії, добровільної участі. При цьому в якості основного методу використовувалася рольова гра – основний засіб психодрами, яка сприяла процесам як самовизначення так і експериментально-рольової самореалізації учасників.

Загалом констатовано позитивну динаміку ціннісно-сміслової сфери студентів – учасників формувального експерименту, а саме: збагачення та переоцінку їх знань про професійно-значущі цінності, активізацію професійного самовизначення й переосмислення себе самого в майбутній професійній ролі, оптимізацію процесів первинної професійної самореалізації через психодраматичні апробації відповідної ролі. Усе вищезазначене підтверджує ефективність авторського тренінгу й доцільність його застосування з метою оптимізації та гармонізації ціннісно-смілової сфери майбутніх фахівців соціальної сфери ще до початку їх повноцінної професійної діяльності.

ВИСНОВКИ

Питання дослідження особливостей формування ціннісно-смілової сфери майбутніх фахівців соціальної сфери набуває особливої актуальності на сучасному етапі розвитку українського державотворення, зокрема, в контексті освітніх реформ і нововведень. Осмислення подібної проблематики може стати поштовхом до поглибленого розгляду закономірностей

становлення системи цінностей, ціннісних орієнтацій та особистісних смислів сучасної молоді, вирішення проблем її професійного самовизначення та самореалізації. Теоретичний аналіз основних підходів до опису сутності двох базових складових досліджуваного феномена – цінностей та смислів дає можливість зробити висновок, що перші розглядають як поняття, за допомогою якого характеризується узагальнене значення для певної спільноти та її конкретних індивідів певних об'єктів навколишньої дійсності, а другі-як суб'єктивне уявлення особистості про власне призначення, вищу мету існування, фундаментальні основи буття, а також про відповідні життєво необхідні, значущі цінності. Ціннісно-смілова сфера розглядається нами як комплексна, багаторівнева, ієрархізована структура, що включає у собі сукупність цінностей та особистісних смислів і впливає на становлення та розвиток різноманітних сфер життєдіяльності особистості.

2. Основними складовими формування ціннісно-смілової сфери майбутніх фахівців виступають у своєму взаємозв'язку: учбово-професійна діяльність-як фактор подальшого професійного самовизначення, що сприяє не тільки засвоєнню необхідних знань, навичок, умінь, а й усвідомленню власної професійної позиції, формулювання життєвих цілей та окресленню власних шляхів самореалізації стосовно обраного фаху; особистісно-професійне самовизначення – як процес активного та свідомого пошуку індивіда свого місця як фахівця у світі, вироблення індивідуального ставлення до майбутнього; первинна професійна самореалізація-апробація отриманих знань, навичок, умінь та засвоєних цінностей під час проходження практики в ролі соціального працівника, становлення готовності працювати за обраною кваліфікацією, формування власного стилю у професійній діяльності, первинна адаптація та активне включення в систему професійно-суспільних відносин. У свою чергу, зазначені процеси зумовлюються рядом як об'єктивних (соціокультурна ситуація у світі, країні, регіоні, ЗВО), так і суб'єктивних (індивідуально-особистісні особливості) чинників становлення особистості молодого фахівця. Процес розвитку

ціннісно-сислової сфери студентів, як майбутніх фахівців передбачає: трансляцію через зміст учбово-професійної діяльності когнітивного її компоненту – цінностей-знань («що я знаю про це»); продукування через особистісно-професійне самовизначення складових емотивного компоненту – цінностей-смишлів («як я це оцінюю»); а також втілення останніх в утвореннях діяльнісного компоненту – цінностях-стимулах («чим я реально керуюся у поведінці»).

3. Розвинута ціннісно-смишлова сфера фахівців соціальної сфери передбачає наявність прийнятих загальнолюдських, професійних та індивідуальних цінностей-знань, цінностей-смишлів, цінностей-стимулів у їх гармонійному взаємозв'язку. Базові особливості формування ціннісно-смишлової сфери майбутніх фахівців полягають, по-перше, у забезпеченні зв'язку змісту відповідної освіти як із соціокультурним середовищем, так і з індивідуально-особистісними особливостями кожного студента; по-друге, врахуванні специфіки учбово-професійної діяльності, особистісно-професійного самовизначення та первинної професійної соціалізації в їх взаємозв'язках і взаєморозумінні; по-третє, упровадженні активних тренінгових форм і методів роботи зі студентською молоддю як суб'єктом самоосвіти й самовиховання. Обґрунтування соціально-педагогічних умов формування ціннісно-смишлової сфери студентів – майбутніх соціальних працівників, дає змогу перейти до їх експериментального вивчення.

У другому розділі представлені основні результати емпіричного дослідження особливостей формування ціннісно-смишлової сфери студентів майбутніх соціальних працівників – упродовж їх навчання у ЗВО. Дане дослідження було спрямоване на реалізацію головного завдання – виявлення закономірностей та тенденцій зазначеного процесу.

Насамперед було визначено провідні аспекти формування ціннісно-смишлової сфери та відповідні діагностичні критерії, згідно з якими проектувалася загальна стратегія та конкретні шляхи емпіричного

дослідження: когнітивний компонент; емотивний компонент; регулятивний компонент.

Узагальнення даних теоретичного аналізу фахової літератури й отримані результати емпіричного дослідження дали можливість зауважити на необхідності застосування формувального впливу з метою стимулювання розвитку ряду ціннісно-сміслових утворень у студентів – майбутніх фахівців соціальної сфери, а саме «Доброти», «Універсалізму», «Досягнень» (за Ш.Шварцем), «Любові», «Благодійності», «Світосприйняття» (за С.Бубновою), а також альтруїстичних, екзистенційних, самореалізаційних смислів (за В. Котляковим). Були визначені загальні методи такого впливу, а також обґрунтовані конкретні форми її застосування та способи організації студентської молоді для відповідної роботи.

Актуальність розробки та апробації авторської програми тренінгу визначено як загальними сучасними тенденціями гуманізації освіти, так і конкретними проблемами підготовки майбутніх соціальних працівників відповідно до оновлених суспільних запитів, зростання соціального іміджу соціального працівника як референтного транслятора клієнтам цінностей та особистісних смислів, а також проблемами життєвого і професійного самовизначення, первинної професіоналізації майбутніх фахівців. При цьому ми спиралися на базові засади гуманістичної (К.Роджерс) та екзистенційної (І.Ялом) психотерапії, логотерапії (В.Франкл).

Загальна мета експерименту реалізовувалася через наступні його завдання: поглиблення знань студентів про поняття «цінності» та «смисли»; усвідомлення прийнятої системи цінностей в їх індивідуальному осмисленні; самовизначення у феноменологічному просторі загальнолюдських, професійних та індивідуальних цінностей; розвиток прагнень до повноцінної особистісної самореалізації в майбутній професії; формування умінь свідомо будувати власну життєву та професійну стратегію. Проведення тренінгу відбувалося з дотриманням ключових принципів роботи у психотерапевтичних групах: активності учасників, діалогічної взаємодії,

зворотнього зв'язку, конфіденційності, поєднання навчального, тренувального і терапевтичного аспектів заняття, довіри у спілкуванні та взаємодії, добровільної участі. При цьому в якості основного методу використовувалася рольова гра – основний засіб психодрами, яка сприяла процесам як самовизначення так і експериментально-рольової самореалізації учасників.

Загалом констатовано позитивну динаміку ціннісно-сміслової сфери студентів – учасників формувального експерименту, а саме: збагачення та переоцінку їх знань про професійно-значущі цінності, активізацію професійного самовизначення й переосмислення себе самого в майбутній професійній ролі, оптимізацію процесів первинної професійної самореалізації через психодраматичні апробації відповідної ролі. Усе вищезазначене підтверджує ефективність авторського тренінгу й доцільність його застосування з метою оптимізації та гармонізації ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців соціальної сфери ще до початку їх повноцінної професійної діяльності.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Антоненко Т. Л. Психологічні основи впливу ціннісно-сміслової сфери на професійне становлення майбутнього фахівця. Педагогіка і психологія. 2019. – №4 (65). – С. 202.

2. Антонова Н. О. Ціннісні орієнтації студентів з різним типом готовності до професійної діяльності психолога. Практична психологія та соціальна робота. – 2021. – №3. – С.22.
3. Бех І. Д. Виховання в особистісному вимірі. Мистецтво життєтворчості особистості: наук.-метод. посібник.Київ: 2017. – С.652.-С.78-79.
4. Бех І. Ціннісна сфера сучасної людини в контексті пріоритетів виховного процесу.Шлях освіти: науково-методичний журнал. 2021. №4 (58). С. 34-37.
- 5.Божович Л. И. Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности. Спб.: Международная педагогическая академия, 2015. 420с. 357-358 с.
6. Бондаренко О. Ф. Психологічні особливості сучасної студентської молоді та проблеми професійної підготовки психологів-практиків. Практична психологія та соціальна робота. 2023. №4. С. 190.-С.34-38.
- 7.Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія. К. : Академвидав, 2021. 200с.-С. 103.
8. Бреусенко О. А. Динаміка ціннісно-сислової сфери особистості в умовах екзистенціальної кризи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології».Київ, 2020. 200 с.-С.164.
- 9.Виховання духовності особистості: навчально-методичний посібник. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2023. 104 с.-С.23-75.
- 10.Вірна Ж. П. Основи професійної орієнтації .Луцьк: Вежа, 2023. – 156 с.- С.312-313.
- 11.Галян І. Психодіагностика: навч. посібник .К. : Академвидав, 2019. – 464 с.-С.67.
- 12.Галян І. Психологічні особливості діагностики мотиваційно-ціннісної сфери особистості.К. : ГНОЗІС, 2017.630с. – С. 557-558.
- 13.Данильян О. Г. Основи філософії: навч. Посібник.Х.: Право, 2023. – 352 с.- С.7-15.

14. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: акмесинергетичний підхід : монографія. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2021. – 388 с.-С.252.
15. Дьяконов І. В. Соціально-філософський аналіз ціннісних орієнтацій учнівської молоді України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 „Соціальна філософія та філософія історії”. Запоріжжя, 2018. 91 с.-С.77.
16. Зайцев М. О. Особистісне буття в смисловому полі європейської культури: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. – 202 с.-С.43-44.
17. Збірник наукових повідомлень обласної науково-практичної конференції „Професійна кар’єра педагога: динаміка, основні проблеми, шляхи їх вирішення” / ред. колегія М. Д. Белей, Н. В. Глинянюк, Б. М. Грицишин, Ю. Р. Сидорик. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2017. – 255 с.-С.100.
18. Каліна Н. Ф. Психотерапія : підручник .К. :Академвидав, 2020. – 288 с.-С.78-79.
19. Карпенко З. С. Психологічні основи аксіогенезу особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. : 19.00.07 „Педагогічна і вікова психологія”. Київ, 2022. – 400 с.-С.119.
20. Карпенко З. С. Сучасний стан аксіопсихологічних студій в Україні. Психологія і особистість. 2023. №1. – С. 120.
21. Касьян В. І. Філософія : навчальний посібник; [відповіді на питання екзаменаційних білетів] .К. : Знання, 2018. – 347 с.-С.134.
22. Киричук О. В. Основи психології: підручник 5-те вид. К.: Либідь, 2022. – 632 с.-С.330.
23. Кісарчук З. Г. Методичні рекомендації щодо врахування соціокультурних чинників в теорії та практиці психотерапевтичної допомоги особистості. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2023. 140 с.-С.102-103.
24. Коберник Л. О. Ціннісні орієнтації як чинник виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці : автореф. дис. на здобуття

- наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 „Педагогічна та вікова психологія”. Київ, 2020. – 210 с.-С.102-103.
- 25.Кокун О. М. Психофізіологія: навч. Посібник. К. : Центр навчальної літератури. – 2016. – 484 с.-С.431
26. Коропецька О. М. Профорієнтація та профвідбір: навч. Посібник. Івано-Франківськ, 2015. – 236 с.-С.215.
27. Коць М. Особистісні орієнтації майбутнього педагога в контексті його інтеракційного становлення.Соціальна психологія..2015. № 4 (12).С. 110–129.
- 28.Легун О. Сенс, сенсотворення, сенсожиттєві стратегії як динамічні характеристики особистості. Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації: український науковий журнал.2021. – №2 –С. 24.
- 29.Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посібник / С. Д. Максименко. К. : Центр учбової літератури, 2018. – 372 с.-С.357.
- 30.Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури: [навч. посібник для вищої школи] К. : Наукова думка. – 2018. – 226 с.-С.21-28.
31. Матласевич О. В. Теорія та методика організації психологічного тренінгу: навчально-методичний посібник Острог: Видавництво Національного університету «Острозька Академія», 2020. – 204 с.-С.146-147.
32. Мірошниченко О. М. Ієрархія ціннісних орієнтацій жінок у професійній діяльності.Соціальна робот.2019.№ 5. С. 59-63.-С.133.
- 33.Москаленко О. В. Структурні компоненти ціннісно-сміслової сфери особистості. Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2023. – Вип. 1. – С. 16.
- 34.Музика О. Л. Ціннісна регуляція і ціннісна підтримка розвитку творчих здібностей (теоретична модель і принципи побудови методики).Практична психологія та соціальна робота. 2020. – №6. – С.650.
- 35.Міняйлова І., Голова Н. Розвиток ціннісно-сміслової сфери майбутніх соціальних працівників в контексті завдань професійної освіти. Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції

- (м.Ужгород, 25 вересня 2020р.). За ред. О.Бартош, С.Литвинової, В.Панка, Ф.Шандора. Ужгород: ФОП Роман О.І., 2020.110с.-С.32-34.
- 36.Онищенко Г. І. Ціннісно-сміслові орієнтири сучасної молоді : особливості, умови і психологічна допомога. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Т.13. Ч. 4. – К. : «ГНОЗІС», 2021. – С. 101.
- 37.Островська К. О. Взаємозв'язок образу „Я”, самооцінки і ціннісних орієнтацій молодших школярів: автореф. дис. канд. психол. Наук. Ін-т психол. ім. Г. С. Костюка. – К., 2023. – 35 с.-С.20-31
- 38.Пилипенко Н. Мотиваційні механізми професійної адаптації Психологія і суспільство. 2019. №2. – С. 112.
- 39.Помиткін Е. О. Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей та молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук :«Педагогічна та вікова психологія».Київ, 2019.200 с.-С.165.
- 40.Пророк Н. В. Місце особистісних цінностей в процесі професійної соціалізації. Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Т.VI. Вип. 3 К. : ГНОЗІС, 2024. – С. 327.-С.58-64.
- 41.Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості. У 2 т..М. Й. Боришевський, М. І. Алексеева, В. В.Антоненко та ін.;К. : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2021. – 308 с.-С.182-187.
42. Психологія особистості: словник-довідник.К. : Рута, 2001. – 320 с.-С.34.
43. Радчук Г. К. Аксіопсихологія вищої школи: монографія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. – 380 с.-С.26-27.
- 44.Романюк Л. В. Становлення цінностей особистості: концептуальна модель та її методологічний потенціал.Психологія особистості.2023. №1(4). – С.231.
- 45.Руснак І. С. Педагогіка і психологія вищої школи: навч.-метод. посіб. – Чернівці: Рута, 2018. – 176 с.-С.117.

- 46.Савчин М. В. Вікова психологія: навч. посіб. К.: Академвидав, 2019. – 360 с.-С.59.
- 47.Свідерська Г. М. Тренінгова програма розвитку чуйності у старшокласників «Я – чуйна людина». Практична психологія та соціальна робота. 2021. – №4. – С. 63-170.
- 48.Сергеєнкова О. П. Загальна психологія : навч. Посібник.К. : Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.-С.102
- 49.Філософський словник соціальних термінів.Вид. третє, доп..Х. : Р.И.Ф., 2005. – 672 с.-С.176-177.
- 50.Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: навч. посібникюК.: Вища школа, 2004. – 679 с.-С.171.
51. Adler A. What life should mean to you. London: George Allen and Unwin, 2020. – 300 p.-P.71.
52. Kasser T. A dark side on the American dream: Correlates of financial success as a central life aspiration.2023. – V. 22. – P. 279.
- 53.Leontiev D. A. The Phenomenon of Choice: Preliminary Consideratios.Sharing Tools For Personal.Global Harmony: First Annual Conference on Conflikt Resolution .V. Kagan (Eds.). St. Petersburg, 2024. P. 361-363.
54. Maslow A. Motivation and Personality. 2nd ed. New York: Harper & Row,

Додаток А

Авторська анкета

- 1) Як Ви розумієте поняття «цінність»? З чим воно для Вас асоціюється?
- 2) Які види цінностей Ви знаєте?
- 3) Яких цінностей Ви реально дотримуєтеся у своєму повсякденному житті?

- 4) А яких загально визнаних цінностей Ви не дотримуєтеся у своїх вчинках?
Чому?
- 5) У чому полягає сенс (смісл) Вашого життя?
- 6) Як Ви думаєте, чим потрібно володіти людині, щоб успішно працювати за фахом?
- 7) На Вашу думку, яких цінностей повинен, у першу чергу, дотримуватися соціальний працівник?
- 8) Чи уявляєте Ви себе соціальним працівником?
Якщо «так» то яким?
Якщо «ні», то чому?
- 9) Яким чином Ви проявляєте свою любов до оточуючих?

Додаток Б

«MUST-тест»

Інструкція: «Вам пропонується завершити певні речення. Дуже важливо, щоб думки, записані Вами, були щирими і належали саме Вам. Запишіть будь-які думки, які здаються Вам вірними даний момент, так і загалом у Вашому житті».

Я обов'язково повинна _____

Я обов'язково повинна _____

Я обов'язково повинна _____

Я обов'язково повинна _____

Я обов'язково повинна _____

Я обов'язково повинна _____

Жахливо, якщо _____

Жахливо, якщо _____

Жахливо, якщо _____

Жахливо, якщо _____

Жахливо, якщо _____

Жахливо, якщо _____

Я не можу терпіти _____

Я не можу терпіти _____

Я не можу терпіти _____

Я не можу терпіти _____

Я не можу терпіти _____

Я не можу терпіти _____

У своєму житті я _____

У своєму житті я _____

У своєму житті я _____

У своєму житті я _____

У своєму житті я _____

У своєму житті я _____

Додаток В

«Професійна ідентичність» (модифікований опитувальник Л. Шнейдер)

Інструкція: «У своїй професійній діяльності кожна людина керується певними принципами, цінностями, установками. Чим будете керуватися ви особисто у майбутньому? Оцініть за шкалою значущістю цих цінностей для

Вас»: 1 – «не важливо зовсім», 2 – «мало важливо», 3 – «маю сумнів, важливо чи ні», 4 – «важливо», 5 – «дуже важливо».

- 1) Досягати значимого, важливого в роботі, незважаючи на труднощі.
- 2) Самостійність, незалежність у роботі.
- 3) Мати авторитет, бути лідером серед колег.
- 4) Підкорятися вказівкам, розпорядженням керівників.
- 5) Уникати неприємностей на роботі.
- 6) Чіткість, організованість, порядок у роботі.
- 7) Позитивне відношення керівників.
- 8) Готовність йти на оправданий ризик у роботі.
- 9) Проявляти ініціативу, експериментувати, пробувати нове у роботі з дітьми.
- 10) Витримувати дистанцію у взаємодії з іншими людьми .
- 11) Орієнтуватись у професійних ситуаціях, виділяти головне та другорядне.
- 12) Уміння передбачати події у роботі з дітьми.
- 13) Приймати швидкі та правильні рішення у професійній діяльності.
- 14) Уміння чітко спланувати свою професійну діяльність.
- 15) Наполегливість, настирність у досягненні поставлених професійних цілей.
- 16) Мати витримку, бути терплячим у взаємодії з дітьми.
- 17) Уміння вчитись на своїх помилках.
- 18) Розуміти і поважати дітей.
- 19) Уміння співробітничати з іншими людьми (колегами).
- 20) Уміння бачити ситуацію очима дитини.
- 21) Мати гідну заробітну платню.
- 22) Отримати високу посаду.
- 23) Отримувати задоволення від роботи.
- 24) Соціальний престиж роботи.
- 25) Надавати допомогу батькам у розвитку їх дітей.

Додаток Г

Соціально-психологічний тренінг формування ціннісно-сислової сфери студентів

І. Інформаційний блок.

Заняття 1. Поняття «цінність» і «смысл». Види цінностей та їх значення у житті людини. Життєві смысли.

Мета: знайомство з групою, налагодження сприятливого психологічного клімату, створення позитивної мотивації та зацікавленості в роботі тренінгу, прийняття правил взаємодії у групі, ознайомлення з методом психодрами, метою занять, актуалізація у свідомості студентів знань про цінності та смысли.

Мета наших занять – формування та розвиток ціннісно-смыслової сфери людини – важливого утворення, що допомагає нам у життєвому та професійному самовизначенні, регулює життєдіяльність та вчинки, спрямовує на духовно-моральні принципи у прийнятті рішень. Протягом тренінгу ми будемо приділяти увагу Вашим цінностям та цінностям інших людей, осмылювати здійснений Вами професійний вибір, професійне та життєве спрямування, розглядатимемо різноманітні питання і проблеми, актуальні для Вас у конкретний момент. Наші заняття будуть активними, цікавими, наповненими різними психологічними та психодраматичними вправами, рольовими іграми й творчими завданнями, спрямованими на вивчення й усвідомлення цінностей, розуміння самого себе, осмыслення своєї ролі та життєвого призначення.

Вправа «Знайомство учасників групи».

Мета: знайомство учасників, побудова міжособистісних контактів для подальшої успішної групової взаємодії, формування почуття довіри та безпеки. Обговорення та прийняття правил міжособистісної взаємодії в групі.

Продовження додатку Ж

Учасникам пропонується написати 10 питань із тих тем, на підставі яких вони оцінюють інших людей. Потім кожен із них вголос відповідає в колі на ці питання про самого себе. У парах потрібно обговорити, які почуття

викликала ця вправа. Кожен студент представляє себе у колі. При цьому до свого імені він додає кожен раз ще по одному слову або словосполученню, наприклад, на тему: «Мій настрій», «Моя мрія», «Моя найбільша гордість», «Що я вмію робити краще за все» і т. п. Наступний учасник повторює все сказане попереднім «від першої особи», тоді додає власну інформацію. Таким чином повторюється від 1 до 5 попередніх висловлювань. При неточності відтворення «автор тексту» має право поправити відповідаючого, відновивши власний смисл. Зворотній зв'язок.

Теоретична частина заняття (зміст понять про цінності, їх значення в житті людини, взаємодія з іншими структурними утвореннями свідомості).

Вправа «Метафора». Мета: розвиток творчої уяви, усвідомлення понять «цінність» і «смисл», їх сутності та значущості.

1. Опишіть себе в якості будь-якої цінності, а саме: хто вона, як називається, де знаходиться, яка її роль, із ким/чим вона взаємодіє, як впливає на оточуючих та світ загалом.

2. Опишіть себе в якості соціальної цінності.

3. Опишіть себе в якості конкретного життєвого смислу. Зворотній зв'язок.

Вправа «Девіз».

Мета: розгляд та осмислення життєвих принципів, стимулювання активності учасників, щодо визначення власного життєвого смислу.

Охарактеризуйте людей, що живуть під наступними принципами: «Бери від життя все, ти цього вартий»; «Краще синиця в руках, ніж журавель у небі»; «Робота не вовк, в ліс не втече»; «Якщо ти нічого не можеш, ти нічого не повинен хотіти»; «Не в свої сані не сідай»; «Хто не працює – той не

Продовження додатку Ж
їсть»; «Просіть – і дадуть вам, шукайте – і знайдете, стукайте – і відчинять вам»; «Падаючого підштовхни»; «Честь вища за здобуток». Які життєві стратегії виражають ці формулювання? З ким із них Ви хотіли б мати справу?

Який з цих девізів Вам найближчий? Придумайте такий, що найповніше відображає Вашу життєву позицію.

Рольова гра «Безлюдний острів» (Д. Кіппер).

Мета: ознайомлення з методом психодрами, посилення процесу знайомства членів групи й формування більш згуртованих підгруп. Присутнім не оголошуються цілі техніки.

Учасники – члени екіпажу корабля, який, на жаль, затонув. Але вони залишилися живі, і їм вдалося розміститися на двох або трьох маленьких човнах, у кожному по чотири-п'ять людей. Човен носило два тижні по океану, поки вони, нарешті, прибилися до різних островів. Тепер, після того, як кожна група влаштувалася на своєму острові, вони повинні приготуватися до того, що залишитися тут доведеться, можливо, назавжди. Кожна група отримує свій куток кімнати (де проводиться заняття) для будівництва нового будинку. Через кілька хвилин дати вказівки: «написати колективний лист своїм сім'ям, запечатати його в пляшку і кинути в море», або «відзначити першу річницю свого перебування на острові», або «приготувати подарунки до Дня народження» і т. п. Вправа може проходити і без втручання ведучого. Вона закінчується словами: „Вам дуже пощастило. Мимо островів проходить корабель, що має намір врятувати Вас і повернути додому. Будь ласка, приготуйтеся покинути свої тимчасові домівки. У Вас є кілька хвилин». Також учасники можуть самостійно знаходити власний спосіб повернення додому.

Заняття 2. Концепції ціннісного вибору та смислу життя людини.

Мета: знайомство із теоретичними науковими концепціями розвитку цінностей, життєвих та особистісних смислів; набуття знань про цінності та

Продовження додатку Ж

сенси, їх види, функції, умови формування та функціонування, вплив на життєву активність особистості.

Розігрів: учасники стають у коло, кожен із них невербально, за допомогою рухів свого тіла демонструє настрій, з яким прийшов у групу, інші за ним повторюють його рухи.

Рольова гра «Мобільні телефони» (В. Семенов). Учасники діляться на пари, беруть свої мобільні телефони і від їх особи знайомляться, спілкуються один з одним, розповідаючи про своїх господарів: який у них господар, в якому він зараз настрої, чим займається, з чим прийшов на групу, чого очікує від ведучого та інших присутніх осіб і т.д.

Заняття 3. Професійні цінності. Значення професії соціальний працівник.

Мета: формування понять про професійні цінності, усвідомлення значущості обраної учасниками професії соціального працівника; розвиток уявлень про особу соціального працівника.

Розминка «Фруктовий салат». Кожен учасник називається будь-яким фруктом («банан», «апельсин», «яблуко», «ківі», «лимон»). Тоді ведучий забирає з кола один стілець, і за його командою «банан», «яблуко» і т. д., або «фруктовий салат» учасники міняються місцями. Ведучим стає той учасник, якому не вистачило стільця.

Про професію соціального працівника.

Мета: активізувати мислиннєву діяльність студентів про майбутню професію, її цінності, професійні сенси, очікування.

Запитання для роботи з групою:

- 1) Якими мотивами Ви керувалися під час вибору професії?
- 2) Чому обрали саме професію соціального працівника?
- 3) Чому хочете працювати соціальним працівником?

- 4) Що найбільше приваблює Вас у майбутній професійній діяльності? Що не приваблює/відштовхує?
- 5) Що/хто головне/головний у цій професії?
- 6) Яких принципів важливо дотримуватись у майбутній професії?
- 7) Що буде Вашими головними принципами?

Обговорення відповідей та суджень студентів.

Вправа «Країна щастя».

Мета: формування професійних цінностей та ролей.

Учасникам необхідно уявити ніби вони потрапили у країну щастя. Всі піднімаються і ніби-то блукають цією Країною, зустрічаючись один з одним, вітаючись, посміхаються. А тим часом тренер розповідає учасникам, що вони бачать у Країні щастя: зустрічають приємних людей, чарівних діток, успішну роботу, достаток, кохання, радість, задоволення тощо. І кожен все, про що мріє, бачить там і відчуває себе щасливим. Наступне завдання – учасники малюють на прозорому папері спеціальною восковою крейдою те, що вони бачили і відчували під час цієї умовної прогулянки (сюжетний малюнок). Коли кожен завершив свою роботу, група із окремих малюнків формує спільну сюжетну картину. З умовою, що кожен наступний учасник має свій малюнок підкласти під той, який уже лежить на підлозі. За отриманим спільним сюжетом студенти придумують п'єсу, обирають ролі із зображень на картині, розподіляють послідовність їх виконання. Створивши сюжет і визначивши ролі, учасники ставлять виставу. Дії можуть бути рухомі і нерухомі, зі словами і невербальним способом. Після програного сюжету учасники обговорюють ті відчуття, які отримали під час переживання своїх дій в ролях. Зворотній зв'язок.